Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

નાની નાની વાતો

३२.६१५

મુકુલભાઈ કલાર્થી

८० ग
४८

८० ग
४८

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ-૧૪

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पुस्तकालय, गुरुकुल काँगड़ी विश्वविद्यालय

पुस्तक संख्या

पंजिका संख्या 32,

पुस्तक पर सर्व प्रकार की निशानियां लगाना वर्जित है। कोई सज्जन पन्द्रह दिन से अधिक समय तक पुस्तक अपने पास नहीं रख सकते।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાવલિ પુ૦ - ૧૦૬ 32,675

નાની નાની વાતો

८०७ग
५८

મુકુલભાઈ કલાર્થી

स्टाक प्रमाणीकरण १९८४-१९८५

તરણા ઓથે ડુંગર રે,
ડુંગર કોઈ દેખે નહીં;
અજાજૂથ માંહે રે,
સમરથ ગાજે સહી.
—ધીરો ભગત

પ્રકાશક તરફથી ભેટ

CHECKED 1973
Initial

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ-૧૪

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પ્રકાશક
મગનભાઈ પ્રભુદાસ દેસાઈ
મહામાત્ર, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ – ૧૪
મુદ્રક
જીવણજી ડાહ્યાભાઈ દેસાઈ
નવજીવન મુદ્રણાલય, અમદાવાદ–૧૪

© સર્વ હક ગૂજરાત વિદ્યાપીઠને સ્વાધીન છે.

પહેલી આવૃત્તિ, પ્રત ૫,૦૦૦

પ્રાપ્તિસ્થાન
નવજીવન કાર્યાલય
અમદાવાદ–૧૪

પચાસ નવા પૈસા નવેમ્બર, ૧૯૫૮

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પ્રકાશકનું નિવેદન

શ્રી મુકુલભાઈએ 'લોકજીવન'માં લખેલી નાની નાની પચાસ પ્રસંગકથાઓનો આ સંગ્રહ છે. નાનાં મોટાં સૌને ગમે તેવી એ છે. દરેક પ્રસંગકથામાં અમુક-તમુક માનવ-ગુણની તારીફ વાચકને જોવા મળશે.

આમ આ કથાઓ બોધક નીવડશે. તેની સાથે એમ પણ ખરું કે, તે રુચિકર અને રસિક પણ લાગશે; જેથી તે વાંચતાં થાક કે કંટાળો પણ નહીં આવે.

નવશિખાઉ પ્રૌઢો તથા બાળકોને માટે સુચારુ સાહિત્યનું ભાણું પીરસવામાં શ્રી મુકુલભાઈએ અત્યાર સુધીમાં ઠીક ઠીક ઉત્સાહ અને કળા કૌશલ્ય દાખવ્યાં છે. આ સંગ્રહ એમાં સારો ઉમેરો કરે છે. વાચક વર્ગને તે ગમશે એમ માનું છું.

૧૨-૧૧-'૫૮

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ऋते ज्ञानान्न मुक्तिः
पुस्तक सं०...............
आगत सं०...............
तिथि०...............
गुरुकुल ग्रन्थालय काँगड़ी.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

અનુક્રમણિકા

પ્રકાશકનું નિવેદન ૩

નાની નાની વાતો

૧. ઇતબાર ૯
૨. દોષદર્શન ૧૦
૩. વડા પ્રધાનનું વડપણ ૧૦
૪. દાન અને ધર્મઋણ ૧૧
૫. શબ્દની શક્તિ ૧૨
૬. "પીડ પરાયી જાણે રે!" ૧૩
૭. સજા અને માફી ૧૪
૮. સાચનો વેપાર ૧૬
૯. નિયમિત વિદ્યાર્થી ૧૭
૧૦. ધનની કિંમત ૧૮
૧૧. સાદાઈનો ગર્વ! ૧૯
૧૨. સુખ અને સંપત્તિ ૧૯
૧૩. માણસની કસોટી ૨૦
૧૪. સુખ–દુઃખ ૨૧
૧૫. ઝઘડો મટાડવાનો ઉપાય ૨૨
૧૬. જેવી વૃત્તિ તેવી દૃષ્ટિ ૨૩
૧૭. દુર્દશા ૨૩
૧૮. રાજકારણી માટે ધર્મ ૨૪
૧૯. કૃપણતા! ૨૫
૨૦. સૌથી મહાન કોણ? ૨૬
૨૧. કળાકૌશલ્ય ૨૬
૨૨. શિક્ષિત કોને કહેવો? ૨૭
૨૩. અલિપ્તતા ૨૮

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૨૪. સંગત ૨૯
૨૫. દુઃખનું કારણ ૩૦
૨૬. ખોટું બોલવાની શરમ ૩૨
૨૭. અમીર અને સજ્જન ૩૩
૨૮. નિંદાનો જવાબ ૩૪
૨૯. સ્તુતિનો જવાબ ૩૫
૩૦. રામ અને રાવણ ૩૬
૩૧. સાધનાનો સરળ માર્ગ ૩૭
૩૨. અભિપ્રાય ૩૮
૩૩. અધીરાઈ! ૩૯
૩૪. સંકોચ અને રૂઆબ ૪૦
૩૫. કંજૂસાઈ અને કરકસર ૪૨
૩૬. વસ્તુનું સાચું મૂલ્ય ૪૩
૩૭. જાતમહેનતનો મહિમા ૪૫
૩૮. માતૃભક્તિ ૪૬
૩૯. અવેરની અસર ૪૮
૪૦. પુણ્યનાં ખેતરો ૪૯
૪૧. ક્રોધ અસ્પૃશ્ય છે ૫૧
૪૨. ભૂખ અને જ્ઞાન ૫૨
૪૩. કલિનો વાસ ૫૪
૪૪. અભિમાન! ૫૬
૪૫. ક્ષમા ૫૯
૪૬. એક જીવનદૃષ્ટિ ૬૦
૪૭. સુખી કોણ? ૬૨
૪૮. સંતનો સમાગમ ૬૪
૪૯. દાનાઈ ૬૯
૫૦. અનાસક્તિ ૭૦

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

નાની નાની વાતો

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧

ઈતબાર

હજરત મહંમદ પેગંબર સાહેબ પોતાની સાથે અબુ બકરને લઈને મક્કા છોડીને ચાલ્યા ગયા, ત્યારે કુરેશો તેમને પકડવા તેમની પાછળ પડ્યા. એટલે હજરત મહંમદ સાહેબ અને અબુ બકર રસ્તામાં આવેલી એક ગુફામાં સંતાઈ ગયા.

કુરેશોને ગુફાની આસપાસ શોધતા ફરતા જોઈને અબુ બકર બોલ્યા: "હજરત સાહેબ, આપણે ફક્ત બે જ જણા અહીં ભરાયા છીએ અને દુશ્મનો તો ઘણા છે. તેઓ ભૂલેચૂકે ગુફાના મોઢા આગળ જ આવીને ઊભા રહેશે તો?"

હજરત મહંમદ પેગમ્બર સાહેબ ખૂબ સ્વસ્થતાથી બોલ્યા: "તો શું? અહીં આપણે ફક્ત બે જ જણા નથી; ત્રીજો અલ્લાહ પણ છે!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૨

દોષદર્શન

માફ્ક નામે એક સાધુપુરુષ બગદાદમાં થઈ ગયા. તેમની ઝૂંપડીમાં એક વાર એક ભાઈ મહેમાન તરીકે ઊતર્યા હતા. નમાજનો વખત થતાં એ ભાઈ ઊઠચા અને એક ખૂણામાં જઈ ને નમાજ પઢવા લાગ્યા.

નમાજ પઢી રહ્યા પછી પેલા ભાઈ ને જણાયું કે, પોતે ભૂલમાં કાબાની મસ્જિદ તરફની દિશાને બદલે બીજી જ દિશા તરફ મોં રાખીને નમાજ પઢતા હતા! તેણે મહાત્મા માફ્કને એ વાત કહી અને પૂછયું: "બાબા, આપે મારી ભૂલ કેમ નહીં સુધારી?"

માફ્ક સાહેબ બોલ્યા: "અમે તો ફકીર માણસ છીએ. અમારાથી પારકાના દોષ ન જોવાય."

૩

વડા પ્રધાનનું વડપણ

ઈંગ્લૅન્ડના જગવિખ્યાત વડા પ્રધાન ગ્લૅડ્સ્ટનને કોઈ એ પૂછયું: "આપ રેલવેમાં ત્રીજા વર્ગમાં કેમ મુસાફરી કરો છો?"

ગ્લૅડ્સ્ટને હસતાં હસતાં સહજભાવે કહ્યું: "રેલવેમાં ચોથો વર્ગ નથી માટે!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૪

દાન એટલે ધર્મઋણ

એક વાર સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ કૉંગ્રેસ માટે ફાળો ઉઘરાવવા સારુ રંગૂન ગયા હતા. તે વેળાએ જ્યારે તેઓ ચીનાઓની પાસે ફંડ ઉઘરાવવા જતા, ત્યારે ચીનાઓ તેમની ટીપમાં કશું લખતા નહીં, પરંતુ ઘરમાં જે કંઈ રૂપિયા હોય તેમાંથી યથાશક્તિ રકમ લાવીને હાથોહાથ આપી દેતા. કેટલાક ચીનાઓ અમુક રકમનો ચેક જ તરતોતરત લખીને આપી દેતા.

ચીનાઓનું આવું વર્તન જોઈને સરદારશ્રીએ એક ચીની ગૃહસ્થને એનું કારણ પૂછ્યું.

એ ચીની ગૃહસ્થે જવાબમાં કહ્યું: "આ તો ધર્મઋણ કહેવાય. ટીપમાં આંકડો લખાવ્યા પછી તેટલા પૈસા પાસે ન હોય, તો જેટલા દિવસ એ આપતાં થાય તેટલા દિવસનું દેવું જ અમારા ઉપર ચડે. અને એ ધર્મઋણનું પાતક અમારા લોકોમાં આકરામાં આકરું ગણાય છે. માટે અમે ફંડફાળામાં જે કંઈ આપવાના હોઈએ તે તરતોતરત આપી દઈને એ ઋણમાંથી મુક્તિ અનુભવીએ છીએ."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૫

શબ્દની શક્તિ

ઓરિસ્સામાં લાલા બાબુ નામે બહુ મોટા જમીનદાર થઈ ગયા. તે મોજશોખમાં જિંદગી પસાર કરતા હતા.

એક વાર તે પોતાની જાગીર ઉપરથી રાતની વેળાએ પાછા ફરતા હતા. એ સમયે એક ઘરમાં એક કન્યા પોતાના વૃદ્ધ પિતાને કહી રહી હતી:

"બાબા, રાત તો ક્યારની પડી ગઈ છે. હજી સુધી તમે દીવો કેમ કર્યો નથી? અંધારામાં શું કામ બેસી રહ્યા છો? લાવો બાબા, હું દીવો સળગાવી આપું."

બાળાના આ શબ્દો એ રસ્તેથી પસાર થતા લાલા બાબુને કાને પડ્યા. તેમના દિલમાં એ શબ્દોની એકાએક જુદી જ અસર થઈ. તે ગંભીર બની જઈને વિચાર કરવા લાગ્યા:

'આ બાળાએ ભારે સત્ય કહી નાખ્યું છે! મારી બાબતમાં પણ તેના આ બોલ એટલા જ બંધબેસતા છે. મારી જુવાની મોજશોખમાં પૂરી થઈ જશે. પછી ઘડપણ આવશે. જીવનની સંધ્યાને સમયે પણ આ રીતના મારા વર્તનથી મારા દિલમાં જ્ઞાનરૂપી દીવો પ્રગટશે નહીં. મારી જિંદગી શું આમ અંધારામાં જ પૂરી થશે?'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

આમ વિચાર કરતા કરતા તે ઘેર ગયા. પછી તેમણે ત્રીસ વરસની ભરજુવાનીમાં જ સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને તે વૃંદાવન જઈને પ્રભુની ભક્તિમાં દિવસ પસાર કરવા લાગ્યા.

૬

"પીડ પરાયી જાણે રે!"

એક વેળા સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના સ્વામી બ્રહ્માનંદને તેમના જ એક ગુરુભાઈએ ગુસ્સામાં આવી જઈને સખત માર્યા. એટલે સુધી કે મારતાં મારતાં એની લાકડી પણ ભાગી ગઈ!

એવામાં એ રસ્તે થઈને જતા એક ભાઈએ તેમને છોડાવ્યા અને પૂછ્યું: "સ્વામીજી, આપને બહુ ઇજા તો નથી થઈ ને?"

સ્વામી બ્રહ્માનંદજી બોલ્યા: "ભાઈ, મને વાગ્યું તેનું તો કંઈ નહીં. એની મને જરાયે ચિંતા નથી. પણ મારા એ ગુરુભાઈની લાકડી ભાગી ગઈ તેનું મને દુઃખ થાય છે!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૭

સજા અને માફી

હિંદુસ્તાનમાં થઈ ગયેલા ટીપુ સુલતાનનો એક વંશજ પ્રિન્સ બસુરુદ્દીન નામે થઈ ગયો. તેને ત્યાં એક વાર કેટલાક માણસો વાતચીત કરવા આવ્યા. બધા લોકો થોડી વાર પછી ઊઠીને ચાલ્યા ગયા. પણ એક માણસ ત્યાં જ બેસી રહ્યો.

થોડી વાર પછી બસુરુદ્દીન પોતાના કામ અંગે બીજા ઓરડામાં ગયો. એ વખત દરમિયાન પેલા માણસે બેઠક આગળ પડેલું બસુરુદ્દીનનું સોનાનું ઘડિયાળ પોતાની કામળીમાં સંતાડી દીધું.

કામ પરવારી બસુરુદ્દીન પાછો ત્યાં આવ્યો. એટલે પેલો માણસ જવા ઊઠવા લાગ્યો. એ વખતે એની કામળીમાંના ઘડિયાળમાં ટકોરા વાગ્યા! એ નાના ઘડિયાળમાં અડધા અડધા કલાકે ટકોરા વાગે એવી ગોઠવણ હતી.

બસુરુદ્દીનનું ધ્યાન એ તરફ ગયું. તેણે જોયું કે એનું ઘડિયાળ જ્યાં મૂકેલું હતું ત્યાં નહોતું. એટલે તે ઝડપથી અંદર જવા ઊભો થઈ ગયો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
એ અરસામાં પેલા માણસ ચોરી પકડાઈ જવાના ભયે ઘડિયાળ જ્યાં હતું ત્યાં પાછું મૂકવા લાગ્યો. તે જ વખતે બસુરુદ્દીનનો પુત્ર સામેના બારણેથી અંદર દાખલ થતો હતો. તેણે આ જોયું. એટલે તે તરત જ પેલા માણસને એમ કરતાં પકડવા ધસ્યો.

ત્યાં તો બસુરુદ્દીને અંદરના ઓરડામાંથી આંખનો ઇશારો કરીને પોતાના પુત્રને અંદર બોલાવી લીધો અને કહ્યું : "એ માણસે ઘડિયાળ ચોર્યું છે એની મને ખબર પડી ગઈ હતી. જ્યારે એની કામળીની અંદરથી ઘડિયાળે ટન ટન અવાજ કર્યો, તે વખતે મેં એના મોં સામે જોયું હતું, ત્યારે તેના મોં ઉપરનું લોહી ભોંઠપને લીધે સાવ ઊડી ગયું હતું! એ બાપડો શરમનો માર્યો મરી ગયો હતો! એટલી સજા એને માટે બસ છે. હવે તેની સામે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારવાનો રહેતો નથી; કંઈ બન્યું જ નથી, એમ વર્તજે. પોતાના ખરાબ કામની નાલેશી માણસને આપમેળે સમજાય, એ જ એ માટેની તેને મોટામાં મોટી સજા મળેલી જાણવી."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૮

સાચનો વેપાર

બંગાળમાં કૃષ્ણપાંતી નામના એક સત્યનિષ્ઠ અને પ્રામાણિક ગૃહસ્થ થઈ ગયા.

એક વાર એક અંગ્રેજ વેપારીએ કૃષ્ણપાંતી સાથે ચોખાનો સોદો કર્યો. તે વખતે ચોખાના ભાવ મંદીમાં હતા.

થોડા દિવસ પછી એકાએક ચોખાના ભાવ ત્રણ ગણા વધી ગયા. અંગ્રેજ વેપારી સાથે કૃષ્ણપાંતીએ મોંનો જ સોદો કર્યો હતો; કશું લખાણ કર્યું ન હતું. છતાં કૃષ્ણપાંતીએ એ અંગ્રેજ વેપારીને પહેલાંના જ ભાવે બધા ચોખા જોખી આપ્યા.

અંગ્રેજ વેપારીએ એ ચોખા કોથળામાં ભરાવ્યા. એને તે વેપારીના વહાણમાં મજૂરો ચડાવવા લાગ્યા.

કેટલાક કોથળા વહાણમાં મુકાયા પછી પેલા અંગ્રેજ વેપારીએ પોતાના મજૂરોને કહ્યું: "હવે બીજા કોથળા ચડાવશો નહીં. આવા ધર્મનિષ્ઠ માણસની સત્ય-પરાયણતાનો ખોટો લાભ ઉઠાવવો ન જોઈએ; નહીં તો મારું વહાણ વધારાના ભારથી ડૂબી જશે!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૯

નિયમિત વિદ્યાર્થી

ન્યાયમૂર્તિ શ્રી મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે આપણા દેશના એક જાણીતા મોટા માણસ થઈ ગયા. તેઓ નાના હતા ત્યારની આ વાત છે.

બાળપણથી જ શ્રી મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે ભણવામાં હોશિયાર હતા. વર્ગમાં તેમનો હંમેશાં પહેલો નંબર જ આવતો. પણ તેઓ ઘેર આવીને પોતાનાં માતાપિતાને એ વાતની જાણ કરતા નહિ. માતાપિતા પૂછે ત્યારે જ શ્રી રાનડે પોતે પહેલો નંબર આવ્યા છે એવું જણાવે. પરીક્ષાના પરિણામ અંગે પણ એવું જ કરે.

એક વાર શ્રી રાનડેના પિતાશ્રીએ તેમને પરીક્ષા અંગે પૂછ્યું. ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો કે, વર્ગમાં તે પહેલા આવ્યા છે. આ સાંભળીને પિતાશ્રી બોલ્યા : "મહાદેવ, તું અમને પહેલેથી કેમ કહેતો નથી કે, તું વર્ગમાં પહેલો આવ્યો છે?"

શ્રી રાનડે સહજ ભાવે બોલ્યા : "પિતાશ્રી, એમાં કહેવાનું શું હતું? રોજ નિશાળે જઈએ અને બરોબર અભ્યાસ કરીએ; એટલે પાસ થઈએ જ ને?"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧૦

ધનની કિંમત

અમેરિકામાં આલ્બર્ટ આઇન્સ્ટાઈન નામના જાણીતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી થઈ ગયા. તે ખૂબ સાદાઈથી રહેતા હતા. પૈસા તરફ એમને રુચિ નહોતી. એમની પાસે પૈસા આવે તો પૈસાની જેમને જરૂર હોય એમને તે આપી દેતા.

ઘણી વાર તેમના મિત્રો તેમને કહેતા: "અરે ભલા માણસ, તમે પૈસા શા માટે વેડફી દો છો? પાસે પૈસા હોય તો આપણને ખૂબ કામ આવે અને આપણે કંઈ સારું કામ કરવા માગતા હોઈએ, તો કરી શકીએ."

આવું સાંભળીને આઇન્સ્ટાઈન હસતા હસતા કહેતા: "મિત્રો, ધનને લીધે માનવજાત આગળ વધતી નથી, એની મને પૂરેપૂરી ખાતરી છે. મહાપુરુષોનો દાખલો લેવાથી સરસ વિચાર આવે છે. મૂસા, ઈશુ કે ગાંધી આગળ અબજોપતિ કાર્નેગીના જેવા ધનના કોથળા હોય એવું તમે કલ્પી શકો છો ખરા?"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧૧

સાદાઈનો ગર્વ!

ગ્રીસ દેશમાં સૉક્રેટીસના સમયમાં એન્ટિસ્થિનીસ નામનો એક વિદ્વાન થઈ ગયો. તે હંમેશાં મેલાં અને ફાટેલાં-તૂટેલાં કપડાં પહેરીને બધે ફરતો. એ રીતે તે એવો દેખાવ કરવા મથતો કે, 'હું કેટલો અનાસક્ત છું. કેટલી સાદાઈથી રહું છું. મને મારી પંડિતાઈનું જરાયે અભિમાન નથી.'

તેના આ દંભભર્યા વર્તનની સૉક્રેટીસને ખબર પડી. એટલે તે એ વિદ્વાનની પાસે જઈને બોલ્યા: "તમે આવાં ચીંથરાં શરીર પર ધારણ કરો છો, પણ તેનાં છિદ્રોમાંથી માત્ર તમારો ગર્વ જ લોકોની નજરે પડે છે!"

૧૨

સુખ અને સંપત્તિ

અમેરિકા દેશમાં જૉન જેકબ એસ્ટર નામે એક કરોડોપતિ થઈ ગયો. એક વાર તેના એક ઓળખીતાએ તેને કહ્યું: "સાહેબ, આપ જેવા ધનવાન દુનિયામાં બહુ ઓછા છે. આપ જેવો સુખી માણસ મેં હજી ક્યાંય જોયો નથી."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

એ સાંભળીને એસ્ટર ગંભીર બની જઈ બોલ્યો : "અરે ભલા માણસ, શું તમે મને સુખી માનો છો? હું તમને બે વાર ખાવાનું આપું અને પહેરવાને સારાં કપડાં આપું, તો શું તમે મારી આટલી મોટી મિલકતનો વહીવટ કરવા તૈયાર થશો કે? હું તો એથી વધારે કશું જ પામતો નથી!"

૧૩

માણસની કસોટી

એક વાર એક ફકીર મહાન સાધ્વી રાબિયા પાસે દુનિયાનાં દુ:ખદર્દનાં રોદણાં રડવા લાગ્યો.

ફકીરની આવી વાતો સાંભળીને રાબિયા મૈયા બોલ્યાં : "તમે ભારે દુનિયાદાર લાગો છો! જો તમે ત્યાગી હો તો ખુદાની વાત ન કરો? ખુદાને ભૂલીને તમને દુનિયા ક્યાંથી યાદ આવી? ત્યાગી માણસ ભૂલેચૂકે પણ દુનિયાનાં સારાંનરસાંની પંચાતમાં કદી પડતો નથી. એવો નિયમ છે કે, જે જેને ચાહતો હોય તેને જ તે વારંવાર યાદ કરે છે. દુનિયાને યાદ કરનારો દુનિયાદાર હોય અને ખુદાને યાદ કરનારો ત્યાગી હોય. મહેરબાની કરીને હવે પછી મારી આગળ દુનિયાની વાતો કરશો મા!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૪૮ ૩૨,૬૧૫

૧૪

સુખ-દુઃખ

ચીનની એક વાત છે:

એક વાર એક લશ્કરી ટુકડી નિર્જન પ્રદેશમાંથી પસાર થઈ રહી હતી. રસ્તે રાત પડતાં સૌ સૈનિકોએ એક જગ્યાએ થોડીક વાર આરામ લેવા પડાવ નાખ્યો. બેચાર કલાક પછી તેઓ ઊપડવાની તૈયારી કરતા હતા, ત્યારે તેમણે આકાશવાણી સાંભળી: “જતાં જતાં આ જગ્યાએથી મુઠ્ઠીભર કાંકરા લેતા જાઓ. એથી તમને સુખ મળશે અને દુઃખ પણ મળશે.”

સૈનિકોએ એ આકાશવાણી અનુસાર એક એક મુઠ્ઠી ભરીને ત્યાંથી કાંકરા ઉપાડી ગજવામાં મૂકી દીધા.

બીજે દિવસે સવાર થતાં એ લોકોએ ગજવામાંથી કાંકરા કાઢીને જોયા તો તે સાચા હીરા હતા!

હીરા જેવી કીમતી વસ્તુ મળતાં દરેક સૈનિકને સુખ થયું; પરંતુ માત્ર એક મુઠ્ઠીભર જ હીરા મળ્યા, તેથી દરેકને દુઃખ પણ થયું! દરેક સૈનિકને મનમાં વસવસો રહી ગયો કે, ગજવાં ભરી ભરીને કાંકરા ઉપાડ્યા હોત તો કેવું સારું થાત!

GURUKUL KANGRI LIBRARY HARDWAR

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧૫

ઝઘડો મટાડવાનો ઉપાય

એક ખેડૂત અવસાન પામ્યો. એટલે તેના ખેતરની બાબતમાં તેના બે દીકરાઓ વચ્ચે ઝઘડો થયો. ખેતરના શી રીતે બે ભાગ પાડવા એનો એ બે ભાઈઓ કોઈ પણ રીતે નિવેડો ન લાવી શક્યા. કેટલાક પેટના બળ્યા લોકોએ એ ભાઈઓને એકબીજાની ઉપર કોરટમાં દાવો કરવાની અવળી સલાહ પણ આપી. પરંતુ એક ઘરડા માણસે કહ્યું: "આપણા ગામમાં ભગત રહે છે એમની તમે બંને ભાઈઓ એક વાર સલાહ લઈ આવો."

આ વાત બંને ભાઈઓએ માન્ય કરી અને તેઓ ભગત પાસે ગયા.

ભગતે એ બંને ભાઈઓની વાત ધ્યાન દઈને સાંભળી. પછી ભગત બોલ્યા: "ભાઈઓ, આવી વાત માટે કોરટ-દરબારે જવાની જરૂર નથી. તમે એક કામ કરો: તમારામાંથી એક ભાઈ ખેતરના બે ભાગ પાડો અને ભાગની પસંદગીનો પહેલો હક બીજા ભાઈને આપો!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧૬

જેવી વૃત્તિ તેવી દૃષ્ટિ

એમ કહેવાય છે કે, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે એક વાર દુર્યોધનને કહ્યું: "કોઈ ગુણવાન માણસને શોધી આવો."

દુર્યોધન થોડી વાર પછી આવીને બોલ્યો: "મને તો એવો માણસ ક્યાંય દેખાતો નથી!"

પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું: "કોઈ અવગુણી માણસ હોય તો તેને શોધી આવો."

યુધિષ્ઠિર પણ થોડી વારમાં આવીને બોલ્યા: "ભગવન્, મને એવો માણસ ક્યાંય પણ દેખાતો નથી!"

૧૭

દુર્દશા

હુસ્ન બસરી નામના એક મહાત્માને એક ભક્તજને પૂછ્યું:

"બાબા, મારે માટે દુર્દશા કઈ?"

હુસ્ન બસરી બોલ્યા: "હૃદયનું મૃત્યુ."

પેલા ભક્તજને ફરીથી પૂછ્યું: "બાબા, હૃદયનું મૃત્યુ કેવી રીતે થાય?"

હુસ્ન બસરી બોલ્યા: "સંસારમાં આસક્તિ રાખ્યાથી."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧૮

રાજકારણી માટે ધર્મ

શાંતિનિકેતનમાં રહીને ભણેલો ત્યાંનો એક જૂનો વિદ્યાર્થી ૧૯૩૯ના અરસામાં ગુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરને મળવા ગયો.

જ્યારે ગુરુદેવને ખબર પડી કે તે વિદ્યાર્થીએ રાજકારણમાં ઝંપલાવ્યું છે, ત્યારે ગુરુદેવ બોલ્યા: "મને હંમેશ લાગતું કે તું આવી લડતોમાંથી મુક્ત નથી રહી શકવાનો . . . પણ તારા રાજકારણમાં કદી જૂઠું બોલવા જેટલો નીચો તું ન પડતો; આપણા માનવાત્માને કદી ન અપમાનતો અને વિજય મેળવવા ખાતર ટૂંકા ભળતા માર્ગ ન લેતો. વિજયની કશી વિસાત નથી. આપણે તો વિજયે પહોંચીએ તે પણ માનભેર અને માનપ્રદ રસ્તે. માત્ર કાર્યક્રમો ઉપર નહિ, પણ મનુષ્યો પર વિશ્વાસ રાખજે. આપણા મહાન નેતા મહાત્મા ગાંધી એ બાબતમાં સાચા છે. આપણે શુદ્ધ અને માનપ્રદ માર્ગોથી જ જીત મેળવવી જોઈએ. વિશ્વભારતીના એક જૂના વિદ્યાર્થી તરીકે તારે બે વસ્તુ હંમેશ આંખ સામે રાખવી જોઈએ. શત્રુ કે મિત્ર કોઈને પણ તારા મનની સ્વતંત્રતા ન આપી દેતો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
મનનાં દ્વાર હંમેશ ખુલ્લાં રાખવાં. બીજું, ગમે તેવા નાના માણસ વિષે પણ કદી એમ ન માનતો કે તે માણસથી કાંઈક ઓછો છે; તે મહાન માનવજાતમાંનો એક છે એમ ગણજે: અમુક નાતજાત, કોમ કે રાષ્ટ્ર યા પ્રજાનો છે એમ કદી ન ગણતો."

૧૯

કૃપણતા !

એક માણસ ખૂબ જ કંજૂસ હતો. તેની આ કૃપણતા તેનામાં હાડેહાડ ફેલાઈ ગઈ હતી. એક વાર તે ઉદાસીન મોઢે ઘેર આવ્યો.

તેની પત્નીએ તેનું આ રીતે પડી ગયેલું મોં જોઈ ને સહજ રીતે પૂછ્યું: "તમે આવા કેવા બની ગયા છો? રસ્તામાં તમારું કશુંક ખોવાઈ તો નથી ગયું? અથવા ભૂલેચૂકે કોઈ વસ્તુ તમારાથી કોઈ ને અપાઈ તો નથી ગઈ ને?"

પેલો કૃપણ માણસ કહે: "ના રે ના; એવી ગફલત મારાથી કદી થાય ખરી? પરંતુ રસ્તે આવતાં એક દાતાર માણસને ગરીબ લોકોને દાન કરતો મેં જોયો. આ રીતે એને પોતાના પૈસા નકામા વેડફી દેતો જોઈ ને મારું મન ખિન્ન બની ગયું!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૨૦

સૌથી મહાન કોણ?

એક વાર નારદ મુનિએ વિષ્ણુ ભગવાન પાસે જઈને પૂછ્યું: "ભગવાન, જગતમાં સૌથી મહાન કોણ છે?"

ભગવાને કહ્યું: "નારદજી, સૌથી મહાન આ ધરતી લાગે છે. પરંતુ એ ધરતી ચારે બાજુએ પાણીથી ઘેરાયેલી છે; માટે સમુદ્ર મહાન છે. પરંતુ અગસ્ત્ય ઋષિ સમુદ્રને પી ગયા હતા; માટે અગસ્ત્ય ઋષિ મહાન છે. પરંતુ અગસ્ત્ય ઋષિ તો આકાશમાં એક તારાની માફક રહ્યા છે; માટે આકાશ મહાન છે. પરંતુ આકાશને વિષ્ણુ ભગવાન વામન અવતારમાં એક જ પગલામાં માપી ગયા હતા; માટે વિષ્ણુ ભગવાન મહાન છે. પરંતુ હે નારદજી, ભગવાનને ભક્ત પોતાના નાનકડા હૃદયમાં હંમેશાં પૂરી રાખે છે; માટે ભક્ત જ આ જગતમાં મહાન છે!"

૨૧

કળાકૌશલ્ય

યુરોપમાં માઈકેલ એન્જેલો નામના એક મોટા શિલ્પકાર થઈ ગયા. તે એક વાર મૂર્તિ બનાવતા હતા. એ સમય દરમિયાન એક મિત્ર એ મૂર્તિ જોવા આવ્યો. ત્યાર બાદ એક અઠવાડિયા પછી એ મિત્ર ફરીથી એ મૂર્તિ જોવા આવ્યો. મૂર્તિ જોઈને તે બોલ્યો: "મિત્ર,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તમે આખા અઠવાડિયા દરમિયાન વધારે ખાસ કંઈ કર્યું હોય એમ જણાતું નથી!"

એ સાંભળીને માઈકેલ એન્જેલો બોલ્યા: "અરે, એવું તે કંઈ બને? મેં આ મૂર્તિની પાછળ સખત મહેનત કરી છે. કપાળની કરચલી જરા વધારે ઊંડી કાપી છે. આંખનાં ભવાં બદલી નાખ્યાં છે અને ચહેરા પર નવી રેખાઓ કરી છે."

મિત્ર કહે: "આવા બહુ ઝીણવટભર્યા ફેરફારો કરવાની શી જરૂર?"

માઈકેલ એન્જેલો હસતા હસતા બોલ્યા: "પણ એવી ઝીણવટથી જ કળાનું કામ સંપૂર્ણ થાય છે."

૨૨

શિક્ષિત કોને કહેવો?

લંડનના એક અઠવાડિક પત્રે દુનિયાની જાણીતી વ્યક્તિઓને એક પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો:

"શિક્ષિત મનુષ્ય કોને કહેવો?"

લંડનના જાણીતા સાહિત્યકાર બર્નાર્ડ શૉને પણ આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી. બર્નાર્ડ શૉએ વળતી ટપાલે જવાબ મોકલ્યો:—

"હું દિલગીર છું! મને તો એવો કોઈ માણસ હજી સુધી મળ્યો નથી!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૨૩

અલિપ્તતા

એક વાર શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસને એક ભકતજને પૂછ્યું : "ઠાકુર, સંસારમાં અમારે કેવી રીતે રહેવું ?"

શ્રીરામકૃષ્ણ બોલ્યા : "બધાં કામ કરવાં, પણ મન ઈશ્વરમાં રાખવું; સ્ત્રી, પુત્ર, મા, બાપ એ બધાંની સાથે રહેવું અને સેવા કરવી; જાણે કે તેઓ પોતાનાં જ માણસ, પણ મનમાં સમજવું કે એમાંથી આપણું કોઈ નથી.

"મોટા માણસના ઘરની કામવાળી બધું કામ કરે; પણ તેનું મન પરોવાયું હોય ગામમાં પોતાને ઘેર. તે શેઠનાં છોકરાંને પોતાનાં છોકરાંની માફક મોટાં કરે; બોલે કે 'મારો રામ', 'મારો હરિ', પણ મનમાં સારી રીતે સમજે કે એમાંથી આપણું કોઈ નથી.

"કાચબી પાણીમાં તર્યા કરતી હોય; પણ તેનું મન ક્યાં પડ્યું હોય તે જાણો છો ? કાંઠા પર, જ્યાં તેનાં ઈંડાં પડ્યાં હોય ત્યાં.

"સંસારનું બધું કામ કરવું; પણ ઈશ્વરમાં મન પરોવી રાખવું. ઈશ્વરભક્તિ પ્રાપ્ત કર્યા વિના જો સંસાર ચલાવવા જાઓ, તો ઊલટા વધુ સપડાઓ; આપદા,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

શોક, તાપ એ બધાંથી અધીરા થઈ જાઓ; અને જેમ જેમ સંસારનું ચિંતન કરો તેમ તેમ આસક્તિ વધે.

"હાથે તેલ લગાડીને પછી ફણસ ચીરવું જોઈએ; નહીં તો તેનું દૂધ હાથે ચોંટી જાય. ઈશ્વરભક્તિરૂપી તેલ પ્રાપ્ત કરી લઈને પછી સંસારના કામમાં હાથ દેવો જોઈએ."

૨૪

સંગત

એક વખત એક માણસ ગ્રીસ દેશના મોટા તત્ત્વજ્ઞાની ડાયોજિનીસ પાસે આવીને પોતે પણ કેટલો મોટો જ્ઞાની છે એ બતાવવા ડંફાસ મારતો કહેવા લાગ્યો : "તમે તો શું, તમારા કરતાં મોટા મોટા વિદ્વાનોને હું મળ્યો છું; તેમની સાથે તત્ત્વજ્ઞાનની કેટલીય વાતચીત કરી છે."

ડાયોજિનીસ ધીમે સ્વરે બોલ્યા : "એમ! મેં પણ દુનિયાના મોટા મોટા ધનવાનોને જોયા છે, તેમને મળ્યો પણ છું; તેમની સાથે ઘણી ઘણી વાતચીત પણ કરી છે. પરંતુ આમ કરવાથી હું ધનવાન નથી બન્યો!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૨૫

દુ:ખનું કારણ

ગ્રીસ દેશના મહાન ફિલસૂફ સૉક્રેટીસે એક બોધકથા કહી છે :

એક વખત નસીબની દેવીને થયું કે, 'હું દરેક જણને જે કંઈ આપું છું, તેથી તેને સંતોષ થતો નથી અને તે મારો દોષ કાઢચા કરે છે. તેથી એક વખત બધાંને દુ:ખથી મુક્ત કરી દઉં અને પછી એમનું મન જે ઇચ્છતું હોય તે પામીને ભલે તેઓ સુખી થાય.'

બીજે દિવસે તેણે ઢંઢેરો પિટાવ્યો : 'હે દુનિયાનાં માણસો! સાંભળો. જે માણસને પોતાનું જે દુ:ખ અસહ્ય લાગતું હોય તેણે એ દુ:ખને આ મેદાનમાં મૂકી જવું; અને એ દુ:ખના બદલામાં તેને એક ચિઠ્ઠી આપવામાં આવશે. એ ચિઠ્ઠીમાં તે માણસે મનમાં જે વસ્તુ ઇચ્છેલી હશે તે મળશે.'

ઢંઢેરો સાંભળીને આખી દુનિયા ખળભળી ઊઠી. સૌ કોઈને દુ:ખ તો હતું જ. એટલે રાજા, પ્રધાન, શેઠ, નોકર, ચોર, ઠગ, ગરીબ, સાધુ, સંત વગેરે બધાં જ માણસો પોતપોતાનાં દુ:ખનાં મોટાં પોટલાં બાંધી બાંધીને મેદાનમાં મૂકવા દોડચાં. સૌને એમ થતું હતું કે, આ દુ:ખ જતું રહે તો બસ છે અને મને ઘણા વખતથી જેની

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ઇચ્છા થાય છે તે વસ્તુ મળી જાય તો કેવું સારું! તેથી બધાં પોતપોતાનાં દુઃખને મૂકી આવવા રાજી હતાં. એક જણે આંતરડાંના રોગનું પોટલું બાંધ્યું હતું, તો બીજાએ કબજિયાતનું પોટલું બાંધ્યું હતું; રાજાનો પગ હાથીના પગ જેવો થઈ ગયો હતો, પ્રધાન પ્રમેહથી પીડાતો હતો, કોઈને છોકરું ન હોવાથી તેનું દુઃખ હતું, કોઈને ખાવાનું મળતું ન હતું, કોઈનું મોં કદરૂપું હતું, કોઈની આંખો બાડી હતી, તો કોઈનું નાક ચપટું હતું! આમ દરેકને કોઈ ને કોઈ વાતનું દુઃખ હતું જ.

થોડી જ વારમાં મેદાન દુઃખનાં પોટલાંથી ભરાઈ ગયું.

પછી એક સ્ત્રી મોટું પોટલું લઈને આવી અને તે છોડી બધાંને કહેવા લાગી: 'આમાંથી તમારા મનમાં જે વસ્તુની તમે ખૂબ ઇચ્છા કરતા હશો તે વસ્તુ મેળવવા ચિઠ્ઠી ઉપાડો. તમને તમારી તે વસ્તુ મળશે. પછી તમે સુખી થજો.'

બધાં પોતપોતાની ચિઠ્ઠી લઈને ઘેર ગયાં. દરેકનું જૂનું દુઃખ દૂર થઈ ગયું હતું. પણ દરેકના મનમાં તો એવી ઇચ્છા જાગતી હતી જે ખરી રીતે સુખરૂપ ન હતી. જૂનું દુઃખ દૂર થયું હોવા છતાં નવી વસ્તુ નવું જ દુઃખ લઈને આવી હતી. એટલે સૌ કોઈ સુખી થવાને બદલે બીજા નવા જ દુઃખથી દુઃખી થવા લાગ્યાં!

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૨૬

ખોટું બોલવાની શરમ

કોઈ એક સમયે ભગવાન બુદ્ધ રાજગૃહમાંના વેણુવનમાં રહેતા હતા. તે વેળાએ આયુષ્યમાન રાહુલ રાજગૃહ પાસેના એક સ્થળે રહેતો હતો. એક દિવસ સંધ્યાકાળે ભગવાન બુદ્ધ રાહુલ હતો તે જગ્યાએ ગયા. રાહુલે ભગવાનને દૂરથી જોઈ આસન બિછાવ્યું અને ચરણ ધોવાને પાણી લાવી રાખ્યું. બુદ્ધ ભગવાનને આસન પર બેસાડી તેણે તેમનાં ચરણ ધોયાં. પછી રાહુલ તેમને નમસ્કાર કરી એક બાજુએ બેઠો.

બુદ્ધે પગ ધોવાના પાત્રમાં થોડુંક પાણી બાકી રાખ્યું અને રાહુલને પૂછ્યું: "રાહુલ, આ અત્યંત અલ્પ જળ તું જુએ છે કે?"

"હા, ભદંત!" રાહુલે ઉત્તર આપ્યો.

"રાહુલ, જેને ખોટું બોલતાં શરમ આવતી નથી, તે માણસનું સાધુપણું આ પાણી પ્રમાણે ક્ષુલ્લક સમજવું જોઈએ."

પછી બુદ્ધે તે પાણી ફેંકી દીધું અને કહ્યું: "રાહુલ, જેને ખોટું બોલતાં લાજ આવતી નથી, તેનું સાધુપણું આ પાણી પ્રમાણે ત્યાજ્ય છે."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ફરી બુદ્ધ ભગવાન તે વાસણને ઊંધું પાડી બોલ્યા : "જેને ખોટું બોલવામાં શરમ લાગતી નથી, તેનું સાધુપણું આ વાસણ પ્રમાણે ઊંધું થઈ ગયું છે, એમ સમજવું."

તે વાસણ ફરી છતું કરીને બુદ્ધે કહ્યું : "રાહુલ, આ ખાલી થયેલું વાસણ તું જુએ છે ને? જેને ખોટું બોલવાની શરમ આવતી નથી, તેનું સાધુપણું આ વાસણ પ્રમાણે ખાલી — નકામું સમજવું."

૨૭

અમીર અને સજ્જન

ઈંગ્લૅંડના રાજા પહેલા જેમ્સે લોકો પાસેથી નાણાં મેળવવા માટે નવા નવા નુસખા અજમાવ્યા હતા. તે લોકો પાસેથી ખૂબ પૈસા લઈને ઉમરાવની પદવી પણ વેચતો! પરંતુ તે ઘણી વાર કહેતો : "મારા બનાવ્યાથી કોઈ અમીર બની શકતું નથી. અમીર બનવા માટે અમીરી સ્વભાવ, સદ્‌ગુણ, વીરતા વગેરેની જરૂર છે."

એક વાર તેણે પોતાના એક મિત્રને સાફ સાફ કહ્યું હતું : "હું કોઈ પણ માણસને લૉર્ડ — અમીર બનાવી શકું છું, પણ તેને સજ્જન બનાવી શકતો નથી!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૨૮

નિંદાનો જવાબ

બંગાળાના જાણીતા વાર્તાકાર શરદબાબુ અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરના સાહિત્યની કીર્તિ બધે ફેલાતી જોઈ ને કેટલાક વિરોધી લોકોને એ ગમ્યું નહીં. તેથી તેમના સાહિત્ય સામે એ લોકોએ ગંદો પ્રચાર કરવા માંડ્યો અને એમનાં લખાણને તેઓ ખોટી રીતે વખોડવા લાગ્યા. એટલેથી પણ એ લોકો જંપ્યા નહીં. તેમણે એક પત્ર પ્રસિદ્ધ કર્યું અને એમાં શરદબાબુ અને રવીન્દ્રનાથના સાહિત્યની કડક ટીકા કરવા માંડી.

આથી એક દિવસ અકળાઈ જઈ ને શરદબાબુ ગુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર પાસે ગયા અને કહેવા લાગ્યા : "આપણી સામે આ વિરોધીઓએ નિંદા કરવાનું શરૂ કર્યું છે અને તેઓ મન ફાવે તેમ ટીકા કર્યે જાય છે. માટે આપને હું વિનંતી કરું છું કે, આપ એ લોકોની સામે કશુંક લખો, જેથી તેઓ હેઠા પડે."

આ સાંભળીને ગુરુદેવ બોલ્યા : "જેનાં હું વખાણ કરી શકું એમ ન હોઉં, તેની માત્ર નિંદા કરીને કલમ બગાડવી, એ મને બરોબર લાગતું નથી."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૨૯

સ્તુતિનો જવાબ

વિનોબાજી ઉપર એક વાર બાપુજીનો પત્ર આવ્યો. વિનોબાજીએ ધ્યાનપૂર્વક વાંચ્યો અને પછી એને ફાડી નાખીને કચરાની ટોપલીમાં નાખી દીધો.

તે વખતે એમની સાથે એક ભાઈ હતા. વિનોબાજીએ એમના પરના બાપુજીના પત્રને આમ ફાડી નાખ્યો, એ જોઈને તે ભાઈ ખૂબ નવાઈ પામ્યા. તેમને એ પત્ર વાંચવાનું કુતૂહલ થયું, એટલે તેમણે વિનોબાજીને કહ્યું : "જો આપની રજા હોય તો આપે ફાડી નાખેલો બાપુનો પત્ર હું વાંચું."

વિનોબાજીએ હા પાડી. એટલે તેમણે બધી ચબરખી ભેગી કરીને પત્ર વાંચ્યો. એ પત્રમાં બાપુજીએ વિનોબાજીનાં વખાણ કરતાં લખ્યું હતું કે, 'તમારા જેવો આત્મા મેં બીજો જોયો નથી.'

આ વાંચીને પેલા ભાઈ આશ્ચર્ય પામ્યા. તેમણે વિનોબાજીને કહ્યું : "આવો પત્ર તો ખાસ સાચવી રાખવો જોઈએ. આપે એ શા માટે ફાડી નાખ્યો ?"

વિનોબાજી શાંત સ્વરે બોલ્યા : "મારે માટે એ નકામો છે! બાપુએ પોતાની ઉદાર દૃષ્ટિથી મને જેવો જોયો એવો વર્ણવ્યો. પણ મારા દોષોની બાપુને ક્યાં જાણ છે ?"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૩૦

રામ અને રાવણ

સંસ્કૃતમાં એક શ્લોક છે. તેમાં રાવણ અને તેના ભાઈ કુંભકરણ વચ્ચે નીચે મુજબ સંવાદ થાય છે:

રાવણ કહે: " ભાઈ કુંભકરણ, જલદી જાગી જાઓ."

કુંભકરણ — " પણ ભાઈ, એવું તે શું થયું કે તું મને નાહક મીઠી ઊંઘમાંથી જગાડે છે? મને નિરાંતે સૂવા કેમ દેતો નથી?"

રાવણ — " અરે, જુઓને, હું રામની પત્ની સીતાનું હરણ કરી લાવ્યો છું."

કુંભકરણે પૂછ્યું: " તો પછી તેણે તારા પ્રેમનો સ્વીકાર કરી લીધો હશે, ખરું ને?"

રાવણે નિસાસો નાખી કહ્યું: " ના રે ના!"

કુંભકરણ — " એનું કારણ શું?"

રાવણ — " તે તો રામ સિવાય બીજા કોઈને ચાહતી નથી! તેનો પ્રેમ જીતવાની વાત તો બાજુએ રહી, તે તો સ્વપ્નમાં પણ પરપુરુષનો વિચાર કરતી નથી!"

કુંભકરણ — " ભાઈ, તમે તો માયાવી વિદ્યા જાણો છો. તમે રામનું માયાવી સ્વરૂપ લઈને તેની પાસે કેમ જતા નથી?"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

રાવણે ઊંડો નિસાસો નાખીને કહ્યું: "અરે, મેં એકેય પ્રયત્ન બાકી રાખ્યો નથી! પરંતુ જ્યારે હું રામનું સ્વરૂપ ધારણ કરું છું, ત્યારે મારા અંતરમાંથી મલિન વાસનાઓ એકદમ દૂર થઈ જાય છે! તે વેળાએ મારી પત્ની મંદોદરી સિવાય બીજી બધી સ્ત્રીઓ મને મા–બહેન સમાન લાગે છે!"

૩૧

સાધનાનો સરળ માર્ગ

એક વાર એક શિષ્યે પોતાના ગુરુજીને પૂછ્યું: "ગુરુજી, આપ સાધના વિષે ખૂબ ખૂબ જાણો છો. આપે એ સાધનાને આપના જીવનમાં શી રીતે ઉતારી છે?"

ગુરુજી કહે: "બેટા, મને જ્યારે ભૂખ લાગે છે ત્યારે હું ખાઉં છું અને જ્યારે થાકી જાઉં છું ત્યારે આરામ લેવા સૂઈ જાઉં છું. બસ, આ જ મારી સાધના છે."

આ સાંભળી શિષ્યે નવાઈ પામીને પૂછ્યું: "ગુરુજી, આવું તો દરેક જણ કરે છે! એમાં સાધના જેવું શું છે?"

ગુરુજીએ મોં ઉપર સ્મિત ફરકાવતાં કહ્યું: "ના, બધા એવું નથી કરતા. સોમાં કદાચ એકાદ જણ એવું કરતો હોય."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

શિષ્યે પૂછ્યું : "આમાં તો મને કશી સમજ પડતી નથી! કૃપા કરી મને આ સમજાવો."

ગુરુજી બોલ્યા : "બેટા, સાંભળ. માણસો જ્યારે ખાવા બેસે છે ત્યારે માત્ર હાથ–મોંથી જ ખાય છે, મનથી ખાતા નથી; મન બીજે બધે ભટકતું હોય છે. સૂતી વેળાએ તેઓ શરીરથી સૂએ છે, પરંતુ મનથી નહીં; મન તો ક્યાંય ભટકતું ફરતું હોય છે! શરીર અને મન વચ્ચેની આ વિસંવાદિતા જ સાધનામાં વિક્ષેપ કરનારી છે. આવી વિસંવાદિતા હું ઉત્પન્ન થવા દેતો નથી."

૩૨

અભિપ્રાય

એક વાર એક ભાઈએ બાપુજીને એક માણસના ખરાબ ચારિત્ર્ય વિષે કંઈક કહ્યું.

એ સાંભળીને બાપુજી ગંભીરતાથી બોલ્યા : "આવી બાબતમાં પૂરી તપાસ કર્યા વિના કોઈ જાતનો અભિપ્રાય બાંધી લેવો એ ખોટું છે. કોઈ વિષે સારો અભિપ્રાય બાંધવો એ એક રીતે સારું છે. પણ ખરાબ અભિપ્રાય બાંધવામાં હંમેશાં ઢીલ કરવી જોઈએ."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૩૩

અધીરાઈ!

ચીનના એક ગામમાં એક મજૂરે એક વાર લૉટરીની ટિકિટ લીધેલી. ભાર ઊંચકવા માટે જે કડિયાળો વાંસ એ રાખતો હતો તેના પોલાણમાં તેણે એ ટિકિટ રાખી મૂકી હતી.

પરિણામને દિવસે તેણે સાંભળ્યું કે, એની ટિકિટનો નંબર પહેલો આવ્યો છે. એ સાંભળીને તે ખૂબ હર્ષમાં આવી ગયો. તે તો નાચવા-કૂદવા લાગ્યો. એને થયું, હવે મજૂરનો ધંધો કરે એ બીજા! હવે તો હું બસ લીલાલહેર કર્યા કરીશ. એમ વિચારતાં એને થયું, "હવે મારે આ ભાર ઊંચકવાના વાંસનું શું કામ છે? મારે ઓછી જ કંઈ મજૂરી કરવી છે?" એમ કહીને તેણે એ વાંસ નદીમાં ફેંકી દીધો.

વાંસ ખૂબ ખૂબ દૂર તણાઈ ગયા પછી એને એકાએક યાદ આવ્યું કે, ઇનામના આધારરૂપ ટિકિટ તો પેલા વાંસના પોલાણમાં હતી! હવે શું થાય? તે પોક મૂકી મૂકીને રડ્યો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૩૪

સંકોચ અને રૂઆબ

શ્રી. ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી એ ગુજરાતના જાણીતા સાક્ષર થઈ ગયા. 'સરસ્વતીચંદ્ર' નામની તેમની મોટી નવલકથા જાણીતી છે.

એક વખત ગોવર્ધનરામભાઈના કોઈ એક સગાને ત્યાં જમણનો અવસર હતો. એ પ્રસંગે ગામના એક સરકારી અમલદારને નિમંત્રણ હતું. ગોવર્ધનરામભાઈ તાજા જ બી. એ. થયા હતા. એટલે ભોજન સમયે તે અમલદારને તેડી લાવવાનું કામ એમને સોંપવામાં આવ્યું.

એ વખતમાં ગ્રેજ્યુએટોની સંખ્યા ઘણી થોડી હોવાથી તેમને સૌ ઘણું માન આપતા. પેલા અમલદાર ગોવર્ધનરામભાઈને ઓળખતા ન હતા અને ગોવર્ધનરામભાઈમાં પોતે ગ્રેજ્યુએટ છે એનો દેખાવ કરવાનું અભિમાન નહોતું. એટલે કોઈ સીધોસાદો જુવાનિયો તેડવા આવેલો છે એવી જાણ થતાં અંદરથી હુકમ થયો, "કહો કે ભાઈ પધારે છે અને તેમને બહાર બેસાડો."

થોડી વાર પછી સાહેબ આવ્યા. ગાડીમાં બેસી સાહેબે ગોવર્ધનરામભાઈને બહારની બાજુએ બેસાડ્યા.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ગાડી ચાલવા લાગી, એટલે સાહેબે તોરમાં પૂછ્યું : "કંઈ અંગ્રેજી ભણ્યા-ગણ્યા છો કે?"

ગોવર્ધનરામભાઈએ નમ્ર અવાજે કહ્યું: "હા જી."

"શાનો અભ્યાસ કરો છો?"

"જી. મૅટ્રિકમાં પાસ થયો છું."

ગોવર્ધનરામભાઈના મનમાં એમ કે, અમલદાર હવે વધારે ન પૂછશે અને તેમને પોતે બી. એ. થયા છે એ મોઢે બોલતાં સંકોચ થતો હતો. ત્યાં તો સાહેબે પૂછ્યું : "ત્યારે એફ. વાય. એ. માં હશો."

"જી; તેમાં પણ પાસ થયો છું."

"ત્યારે બી. એ. નો અભ્યાસ કરતા હશો!"

"જી; હું બી. એ. પાસ થયો છું."

આ સાંભળતાં જ અધિકારીનું મોં એકદમ ઊતરી ગયું. તે જરા ક્ષોભ પામીને બોલ્યા : "અરે, પટાવાળા જ્યાં બેસે છે ત્યાં તમને બેસાડ્યા! મને માફ કરજો, હાં કે? આવો, મારી પાસે અંદર બેસો."

ગોવર્ધનરામભાઈ ત્યાં જ બેસી રહીને શાંત અવાજે બોલ્યા : "કાંઈ નહીં, એમાં શું થઈ ગયું? મને તો અહીં જ મજા પડે છે."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૩૫

કંજૂસાઈ અને કરકસર

બંગાળમાં ભૂદેવ મુખોપાધ્યાય નામે એક સજ્જન થઈ ગયા. એક વાર તેમના એક પુત્રને શાળાના વર્ગશિક્ષકે ટકોર કરતાં કહ્યું: "તારા બાપુજી તો ભારે કંજૂસ છે. એમને આટલો બધો પગાર મળે છે, પણ તે દુર્ગાપૂજા જેવા ધાર્મિક ઉત્સવની ઉજવણી કરતા નથી!"

પુત્રે આવીને આ વાત પિતાશ્રીને કહી. ભૂદેવ મહાશય બોલ્યા: "તારા શિક્ષકની વાત તો સાચી છે. પરંતુ દુર્ગામાની પૂજા આપણે ઘેર રોજ થાય જ છે. મને જાહેરમાં માની પૂજા ઊજવવાનું ગમતું નથી. એથી તો આપણો ગર્વ જ પોષાય છે. ખરી રીતે એ સાચી પૂજા ન કહેવાય, એવું મારું નમ્ર માનવું છે."

હવે જ્યારે ભૂદેવ મહાશય વયોવૃદ્ધ થયા, ત્યારે તેમણે પોતાના પિતાને નામે સંસ્કૃત ભાષાના અધ્યયનને સહાયતા મળે એ સારુ દોઢ લાખ રૂપિયાનું દાન કરીને વિશ્વનાથ ટ્રસ્ટ ફંડની સ્થાપના કરી. એ વેળા તેમણે પોતાના એ પુત્રને કહ્યું: "ખર્ચમાં કરકસર કરીને અને

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

દુર્ગાપૂજા વગેરે ધાર્મિક ઉત્સવોની પાછળ પૈસા વેડફી ન નાખીને, જે કંઈ બચત થઈ તેનો ઉપયોગ આજ આવા સારા કામમાં હું કરી શક્યો છું. બેટા, તું પણ આ વાત ધ્યાનમાં રાખજે. ઓછી જરૂરનાં કાર્યોમાં શક્તિ અને સંપત્તિનો ખોટો ઉપયોગ કરવાથી ખરેખરી જરૂરિયાતનાં સારાં કામો કરવાની શક્તિ અને ગુંજાશ પછી બાકી રહેતાં નથી."

૩૬

વસ્તુનું સાચું મૂલ્ય

એક ધનવાનને હીરા, માણેક વગેરે કીમતી ઝવેરાત ખરીદવાનો બહુ શોખ હતો. જે કોઈ માણસ એને ત્યાં મહેમાન તરીકે આવે એને તે પોતાનું કીમતી ઝવેરાત બતાવે. પેલો મહેમાન એ ઝવેરાતનાં વખાણ કરે, ત્યારે તેને ખૂબ જ આનંદ થતો.

હવે એક વાર તેને ત્યાં એક સાધુપુરુષ પધાર્યા. એ સાધુને પણ તેણે પોતાનો એ કીમતી ખજાનો બતાવ્યો. સાધુએ હીરા, માણેક વગેરે બતાવીને પેલા ધનવાનને પૂછ્યું : "તમને આ શા ઉપયોગમાં આવે છે? એમાંથી તમને કશો ફાયદો થાય છે ખરો?"

GURUKULA KANGRI LIBRARY HARIDWAR

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ધનવાન ગર્વભેર બોલ્યો : "મહારાજ, એમાંથી કશી ઊપજ થતી નથી. ઊલટું એ કીમતી વસ્તુઓ સાચવવા માટે મારે બીજો ખર્ચ કરવો પડે છે. આટલો બધો ખર્ચ કરવાનું સાધારણ માણસને કદી ન પરવડે."

ધનવાન માણસને આ રીતે પોતાની બડાઈ હાંકતો જોઈને પેલા સાધુપુરુષે કહ્યું : "તમે જરા મારી સાથે આવો. હું તમને કશુંક બતાવું."

એમ કહીને સાધુપુરુષ તેને એક ઝૂંપડીમાં લઈ ગયા. ત્યાં એક વિધવા બાઈ ઘંટી પર અનાજ દળી રહી હતી.

એ બતાવીને સાધુ બોલ્યા : "આ ઘંટી પથ્થરની છે અને એ આ ગરીબ બાઈને પોતાના ભરણપોષણ જેટલું રળી આપવામાં મદદરૂપ થાય છે. ત્યારે તમારી પાસે જે કીમતી પથરાઓ છે એ તો કશા ઉપયોગમાં આવવાને બદલે નકામો ખરચ વધારે છે! તેથી તમારા એ નકામા પથરાઓ કરતાં વિધવાનો આ પથરો ઘણો કીમતી ગણાય. કારણ કે તે આ વિધવાને આધારરૂપ નીવડે છે."

સાધુ પુરુષનાં આ વચનો સાંભળીને પેલા ધનવાનનું ખોટું ગુમાન જતું રહ્યું.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૩૭

જાતમહેનતનો મહિમા

શ્રી. નરસિંહભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ એમના કુટુંબ સાથે શાંતિનિકેતનમાં રહેતા હતા. એક વાર ગુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર મોટરમાં બેસીને બોલપુર સ્ટેશને જતા હતા. રસ્તામાં ગુરુદેવને નરસિંહભાઈનાં પત્ની તથા એમની બે પુત્રીઓ વિમળાબહેન અને શાંતાબહેન સામાં મળ્યાં. દરેકને ખભે ભારે પોટલાં હતાં. એમને જોઈને ગુરુદેવે મોટર ઊભી રખાવી અને પૂછ્યું: "વિમળા, આ શું લાવ્યાં?"

વિમળાબહેને ઉત્તર આપ્યો: "ગુરુદેવ, બોલપુરના ચૌટામાંથી રસોડાનો સામાન લઈ આવ્યાં."

ગુરુદેવ કહે: "આપણા આશ્રમના ભંડારમાં બધું વેચાય છે ને?"

"તે મોંઘું પડે છે અને તે પણ મનગમતું મળતું નથી," વિમળાબહેને કહ્યું.

ગુરુદેવ કહે: "ઠીક, તમારાં બધાં પોટલાં મોટરમાં મૂકી દો. હું પાછો આવી તમારે ત્યાં પહોંચાડી દઈશ."

પોટલાં મોટરમાં મુકાવી ગુરુદેવ મોટર હંકારી ગયા અને સાંજે આશ્રમમાં આવી તેમણે એ પોટલાં એમને ઘેર મોકલાવી દીધાં.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

આ પ્રસંગે ગુરુદેવના મન ઉપર એવી ઊંડી અસર કરી કે તે રાતે તેમણે બહેનોની ખાસ સભા ભરી. એમાં ગુરુદેવ બોલ્યા : "તમે બંગાળણો છેડે ચાવીઓ બાંધેલા સાડીના છેડા ખભે નાખીને અને હાથમાં સાહિત્યગ્રંથો લઈને આશ્રમમાં આંટા મારો છો. પણ દેખાવને ખાતર બાંધેલી એ ચાવીઓ કે અભ્યાસને ખાતર રાખેલા એ સાહિત્યગ્રંથો એ જ કંઈ જીવનનો ઉદ્દેશ ન હોય. ભગવાનના મંદિરરૂપ આ શરીર સબળ હશે તો જ એ મંદિરમાં ભગવાન પધારશે. માટે એ મંદિરને સબળ રાખવા શ્રમ કરવો જ જોઈએ. પહેલું શરીર અને પછી સાહિત્ય, કળા વગેરે. આપણા આશ્રમમાં આ ત્રણ ગુજરાતણોને તમે રોજ જુઓ છો. તેઓ નિત્ય શરીરશ્રમ કરે છે તે પણ તમે જુઓ છો. નાની બે બાળાઓ તો શ્રમ કરવા ઉપરાંત સાહિત્ય અને કળાની પણ ઉપાસના કરે છે. તમે એમનું જોઈને પણ શરીરશ્રમ નથી શીખતાં ?"

૩૮

માતૃભક્તિ

શ્રી આશુતોષ મુકરજી કલકત્તાની હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશ હતા અને કલકત્તા વિશ્વવિદ્યાલયના કુલનાયક હતા. શ્રી આશુતોષબાબુની વ્યાપક વિદ્વત્તા જોઈને તેમના ઘણા મિત્રો તેમને વિલાયત જવાનું સૂચવતા. પરંતુ તેમનાં

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
માતુશ્રી જૂના વિચારનાં હતાં અને તે તેમને સમુદ્રયાત્રા કરવાની પરવાનગી આપતાં ન હતાં.

પ્રખર પંડિત આશુતોષબાબુને પોતાનાં બા પ્રત્યે અપાર ભક્તિ હતી. એટલે તે પોતાનાં બાને કોઈ પણ હિસાબે નારાજ કરવા ઇચ્છતા ન હતા. તેથી વિલાયત જવાની પોતાની ઇચ્છા હોવા છતાં તે જવા તૈયાર ન થયા.

એ અરસામાં લૉર્ડ કર્ઝન હિંદના ગવર્નર-જનરલ તરીકે આવ્યા. તે પણ આશુતોષબાબુની કુશાગ્ર બુદ્ધિ જોઈને તેમના તરફ આકર્ષાયા. એક વાર વાત વાતમાં લૉર્ડ કર્ઝને તેમને વિલાયત જવાની સલાહ આપી.

આશુતોષબાબુ બોલ્યા: "મારાં માતુશ્રીની રજા નથી."

ગવર્નર-જનરલે પોતાના અધિકારની રૂએ જરા ભારથી કહ્યું: "તમે ઘેર જઈને તમારાં બાને કહો કે, હિંદના ગવર્નર-જનરલ તમને જવાનો હુકમ કરે છે."

શ્રી આશુતોષબાબુ એટલી જ મક્કમતાથી બોલ્યા: "જો એમ જ હોય તો હું નામવર ગવર્નર-જનરલ સાહેબને કહું છું કે, આશુતોષ મુકરજી પોતાનાં બાની આજ્ઞાનો અનાદર કરીને બીજા કોઈની પણ આજ્ઞાનું પાલન કદાપિ કરશે નહીં, પછી ભલે તે હિંદના ગવર્નર-જનરલ હો કે એમના કરતાં પણ મોટા અધિકારી હો!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૩૯

અવેરની અસર

એક વાર હજરત અલીસાહેબને ધર્મની બાબતમાં તેમના વિરોધીઓ સાથે યુદ્ધમાં ઊતરવું પડ્યું હતું. તે વખતે એક વિરોધી સાથે લડતાં લડતાં તેમણે એને જમીનદોસ્ત કરી મૂક્યો. પેલા વિરોધીની તલવાર પણ દૂર જઈને પડી. એટલે એ વિરોધીને થયું કે, હવે તેનો જાન જોખમમાં છે. તેથી તે મરણિયો થઈને પોતાનો તિરસ્કાર બતાવવા અલીસાહેબના મોં પર થૂંક્યો!

અલીસાહેબે સ્વસ્થતાથી મોં લૂછી નાખીને કહ્યું: "સત્યધર્મની ખાતર મારે તારી સાથે યુદ્ધમાં ઊતરવું પડ્યું હતું. એમાં મારો જાન જાય કે તારો જાન જાય, એની મને જરાયે પરવા ન હતી. આ લડાઈમાં મારે કોઈ વ્યક્તિ તરફ અંગત રાગદ્વેષ ન હતો. પણ જ્યારે તું મારા મોં પર થૂંક્યો, ત્યારે મને તે વખતે તારા પર ગુસ્સો આવ્યો હતો. એ ગુસ્સાના આવેશમાં હું તને મારી નાખું તો સત્યધર્મને ખાતર તારો વધ મેં કર્યો, એમ ન ગણાય. પણ હવે મારો એ ગુસ્સો શાંત થયો છે. તેં મારી પ્રત્યે બતાવેલા તિરસ્કારને લીધે ઉત્પન્ન થયેલી

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વેરવૃત્તિ તારા તરફ હવે મારામાં રહી નથી. માટે ઊભો થા અને તારી તલવાર લઈને તું મારી સાથે ફરીથી લડ."

અલીસાહેબના આવા ધર્મપરાયણ આચરણની એ વિરોધી પર ઊંડી અસર થઈ. તે હજરત અલીસાહેબનાં ચરણ આગળ નમી પડ્યો.

૪૦

પુણ્યનાં ખેતરો

એક વાર ભગવાન બુદ્ધ મગધના એક ગામમાં ગયા. તે વખતે ભારદ્વાજ નામનો બ્રાહ્મણ પોતાના ખેતર પર કામ કરનારા ખેડૂતોને મિજબાની આપી રહ્યો હતો. બુદ્ધ ભગવાનને ભિક્ષાપાત્ર લઈને બહાર આવી ઊભેલા જોઈને ભારદ્વાજ બોલ્યો :

"હે શ્રમણ, હું ખેડું છું, વાવું છું અને મારો નિર્વાહ કરું છું. મારી માફક તું પણ ખેતી કરી તારો નિર્વાહ કરવાને બદલે આમ ભિક્ષા માગતો શા માટે ભટકે છે?"

બુદ્ધ ભગવાન બોલ્યા : "હું પણ ખેતી પર જ મારો નિર્વાહ કરું છું."

બ્રાહ્મણ એ સાંભળી હસતો હસતો બોલ્યો : "વાહ! તું તો જબરો ખેડૂત લાગે છે! તું પોતાને ખેડૂત કહેવડાવે

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

છે, પણ તારાં ઓજારો તો દેખાતાં નથી! તારી ખેતી વળી કેવા પ્રકારની છે?"

ભગવાન બુદ્ધ બોલ્યા: "હે બ્રાહ્મણ, શ્રદ્ધા એ મારું બી છે. તેના ઉપર સદાચરણ રૂપી વરસાદ પડે છે. પ્રજ્ઞા એ મારું હળ છે. પાપ કરવામાં રહેલી શરમ એ તે હળનો વચલો દાંડો છે. મનરૂપી દોરાથી તે હળ બાંધેલું છે. સ્મૃતિ એ મારા હળનું ફળું અને એ જ મારી ચાબુક છે. સત્ય એ મારી દાતરડી છે. શાંતિ એ મારો આરામ છે. મારો ઉત્સાહ એ જ મારા બળદ છે. મારી આ ખેડ નિર્વાણની દિશામાં થઈ રહી છે. આ પ્રમાણે કરેલી ખેતી અમૃતફળ આપનારી થાય છે. આવા પ્રકારની ખેતી કરનારો માણસ સર્વ દુઃખોમાંથી મુક્ત થાય છે."

આ સાંભળી ભારદ્વાજ બ્રાહ્મણ મોટી થાળીમાં દૂધની ખીર લઈ આવ્યો અને બોલ્યો: "હે ભગવન્, આ ખીર આપ આરોગો. ભારેમાં ભારે ફળ આપનારી ખેતીના કરનારા આપ ખેડૂત છો!"

ભગવાન બુદ્ધ બોલ્યા: "હે ભારદ્વાજ, મેં તારી સાથે મને ભિક્ષા આપવા સંબંધે સંવાદ કીધો છે. માટે આજ આ ભિક્ષા સ્વીકારવી મારે માટે યોગ્ય નથી. તું બીજા કોઈ પણ સત્પુરુષને આનંદથી સંતુષ્ટ કર. કેમ કે સાધુસંત એ પુણ્યનાં ખેતરો જ છે."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૪૧

ક્રોધ અસ્પૃશ્ય છે

એક વાર કાશી નગરીમાં એક સંન્યાસી ગંગા નદીમાં સ્નાન કરી પવિત્ર થઈ મંદિર તરફ જતો હતો. રસ્તામાં ખૂબ ભીડ હતી. તેથી એક ચંડાળને તે અડકી ગયો. આથી ગુસ્સે થઈને એ સંન્યાસીએ રસ્તા પરથી પથરો લઈ પેલા ચંડાળને છૂટો માર્યો અને બરાડા પાડતો તે બોલ્યો : "હે દુષ્ટ, આંધળો થઈને શું ચાલે છે? જોને, મારે ફરીથી સ્નાન કરવું પડશે!"

ચંડાળે હાથ જોડીને કહ્યું : "બાબા, મારો ભારે અપરાધ થઈ ગયો. મને માફ કરો. તમે ભલે સ્નાન કરો કે ન કરો; પરંતુ મારે તો સ્નાન કરવું જ પડશે!"

આ સાંભળીને પેલો સંન્યાસી નવાઈ પામ્યો. તેણે પૂછ્યું : "અલ્યા, તારે શા માટે સ્નાન કરવું પડશે?"

ચંડાળે કહ્યું : "સાચો અપવિત્ર મહાચંડાળ તો ક્રોધ છે! અને એ ક્રોધ તમારામાં વાસ કરીને મને અડકી ગયો છે. તેથી મારે પવિત્ર થવા સ્નાન કરવું પડશે ને?"

ચંડાળનું મર્મવચન સાંભળીને પેલો સંન્યાસી ભોંઠો પડી ગયો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૪૨

ભૂખ અને જ્ઞાન

એક દિવસ બુદ્ધ ભગવાન જમી પરવાર્યા પછી શિષ્યમંડળ આગળ ઉપદેશ આપવા બેઠા હતા. એવામાં એક ખેડૂત ઉતાવળો આવ્યો અને ભગવાનને પગે પડી એક ખૂણામાં જઈને બેઠો.

બુદ્ધ ભગવાને તેના તરફ જોયું. તેમણે તરત જ તેના મોં ઉપરથી જાણી લીધું કે, તે ખૂબ થાકેલો અને ભૂખ્યો હતો. બુદ્ધ ભગવાને તેને એ બાબત પૂછપરછ કરી; એટલે તે બોલ્યો: "ભગવાન, મેં આજે વહેલી સવારે સાંભળ્યું કે, આપ અમારા ગામમાં પધાર્યા છો. તેથી મેં મનમાં નક્કી કર્યું કે, આજે આપનાં દર્શન કરી ઉપદેશામૃતનું હું પાન કરું. પરંતુ મારો એક બળદ ક્યાંક જતો રહ્યો છે એવી ખબર પડતાં, હું તેની શોધમાં વન-વગડામાં ખૂબ રખડ્યો. છેવટે તે હાથ લાગ્યો. તેને ચારો-પાણી આપીને હું દોડતો અહીં આવ્યો છું. મેં સવારનું ખાધું પણ નથી. મને થયું કે, જો ખાવા રોકાઈશ તો આપનો ઉપદેશ સાંભળવાનો લાભ હું ગુમાવીશ. એટલે ખાધા વગર જ હું અહીં આવ્યો છું. હવે ઘેર જઈને સાંજે નિરાંતે જમીશ."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

બુદ્ધ ભગવાને આસપાસ બેઠેલા ગામલોકોને પૂછ્યું : "ભાઈઓ, એક માણસ જમી શકે એટલું ભોજન મળી શકશે કે? જો એમ હોય તો તમે આ ભાઈને પહેલાં જમાડવાની વ્યવસ્થા કરો."

ગામલોકોએ તરત જ પેલા ખેડૂત માટે ભોજનની વ્યવસ્થા કરી. પેલો ખેડૂત જમીને આવ્યો, ત્યાર પછી જ બુદ્ધ ભગવાને ઉપદેશની શરૂઆત કરી.

આ જોઈને બુદ્ધ ભગવાનના કેટલાક શિષ્યોને ખૂબ નવાઈ લાગી. એક સામાન્ય માણસને ખાતર આટલા બધા લોકોને થોડી વાર શા માટે બેસાડી રાખ્યા? ભગવાને ઉપદેશ આપવાના મહાન કાર્યને બદલે પેલા માણસની ભૂખને શા માટે વધારેપડતું મહત્ત્વ આપ્યું? આવા સવાલો તેઓ માંહોમાંહે કરવા લાગ્યા.

આ વાતની બુદ્ધ ભગવાનને ખબર પડતાં તેમણે પેલા શિષ્યોને બોલાવી તેમની મૂંઝવણ જાણી લીધી. પછી બુદ્ધ ભગવાન બોલ્યા : "ભિક્ષુઓ, એમાં નવાઈ પામવા જેવું કશું નથી. હંમેશાં યાદ રાખજો કે, ભૂખ સમાન મોટો રોગ નથી અને વાસના સમાન મોટું દુઃખ નથી. માણસને ભૂખની પીડામાંથી છોડાવવો એ તેને મોટામાં મોટી મદદ કરવા સમાન છે."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૪૩

કલિનો વાસ

જૂના વખતની આ એક કથા છે.

એક રાજા એક બળદ અને એક ગાયને મારતો હતો. પરીક્ષિત રાજાએ આ જોયું; એટલે તેણે પેલા રાજાનો સામનો કર્યો. પેલો રાજા ભય પામીને પરીક્ષિત રાજાને શરણે આવ્યો અને બોલ્યો : "હે પરીક્ષિત, મને જવા દો. હું તો કલિ છું."

પરીક્ષિત રાજાએ બળદને પૂછ્યું : "તમે કોણ છો અને શા માટે તમને આ કલિ પીડે છે ?"

બળદ કહે : "હે કૃપાળુ, હું ધર્મ છું. પરંતુ કાળબળને લીધે હું આટલો ક્ષીણ અને નિર્બળ બની ગયો છું !"

પછી પરીક્ષિતે ગાયને પૂછ્યું : "હે મૈયા, તમે કોણ છો ?"

ગાય કહે : "હે નરેશ, હું પૃથ્વી છું. હું વૃદ્ધ થઈ ગઈ છું અને ખૂબ દૂબળી પણ પડી ગઈ છું. એટલે આ કલિ મને પીડી રહ્યો છે !"

પરીક્ષિત રાજા તો આ બધું સાંભળીને વિમાસણમાં પડી ગયો. કલિ જેવા મહા બળવાનને શી શિક્ષા કરી શકાય ! છેવટે પરીક્ષિતે કલિને કહ્યું : "હે કલિ, હું

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તમને જીવતદાન આપું છું. હવે પછી તમારે મારા રાજ્યમાં વાસ કરવો નહીં."

કલિ જરા નરમ પડી જઈ ને વિનંતી કરતો બોલ્યો: "હે પરીક્ષિત, તમારા રાજ્યમાં અસંખ્ય જીવો રહે છે અને પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. માટે કૃપા કરી મને પણ થોડી જગ્યા આપશો તો હું પણ મારું નિભાવી લઈશ."

પરીક્ષિત રાજાએ કહ્યું: "ઠીક, ત્યારે બોલો, તમારે ક્યાં રહેવું છે?"

કલિ — "તમારી જ્યાં ઇચ્છા હોય ત્યાં મને વાસ કરવાની રજા આપો."

પરીક્ષિત — "જ્યાં જુગાર રમાતો હોય ત્યાં તમારે વાસ કરવો."

કલિ — "અરે રાજાજી, બસ એટલું જ? મને એટલું શી રીતે પૂરતું થાય?"

પરીક્ષિત — "તો પછી જ્યાં દારૂ વગેરે કેફી વસ્તુનું પાન થતું હોય ત્યાં પણ તમારે વાસ કરવો."

કલિ — "હે કૃપાળુ, તમે જાણો તો છો જ કે મારો પરિવાર બહુ મોટો છે! બીજે પણ ક્યાંક રહેવાની રજા આપો તો મોટો ઉપકાર થશે."

પરીક્ષિત — "અરે, તમે તો વધારે ને વધારે માગવા લાગ્યા! હવે આટલું છેવટે વધારે આપું છું: જ્યાં અનીતિથી ધન ભેગું કરાતું હોય ત્યાં તમારો વાસ થજો."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૪૪

અભિમાન !

નારદ મુનિ રાતદિવસ નારાયણનું રટણ કર્યા કરે છે. એક વાર નારદ મુનિના મનમાં અભિમાન ઉત્પન્ન થયું: 'ભગવાનનો મારા જેવો બીજો કોઈ પરમ ભક્ત નહીં હોય. મારી માફક રાતદિવસ ભગવાનનું કોઈ નામ લેતું નહીં હોય.'

વિષ્ણુ ભગવાનને આ વાતની જાણ થઈ ગઈ. એક વાર ફરતા ફરતા નારદ મુનિ વૈકુંઠ આવ્યા. થોડી વાતચીત પછી વિષ્ણુ ભગવાને કહ્યું: "નારદજી, તમે પૃથ્વી પર જાઓ તો મારા એક ખેડૂત ભક્તને જરૂર મળજો. એ મારો પ્રિય ભક્ત છે. એનાં દર્શન કરી તમે જરૂર ધન્ય થશો."

વિષ્ણુ ભગવાનનાં આ વચનો સાંભળી નારદ મુનિને આશ્ચર્ય થયું. એવો તે કેવો ભક્ત એ છે કે જેનાં દર્શન કરવા ભગવાન મને કહે છે? એટલે નારદ મુનિ તો વૈકુંઠમાંથી સીધા પેલા ખેડૂતને ઘેર ગયા.

નારદ મુનિએ પેલા ખેડૂતને કહ્યું: "હું તમારે ત્યાં અતિથિ તરીકે બેએક દિવસ રહેવા માગું છું. ભગવાનની એવી મરજી છે."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ખેડૂત તો એ સાંભળીને ગળગળો બની ગયો. તે નારદ મુનિને ઓળખી શક્યો નહીં. પરંતુ કોઈ ભક્ત ભગવાનની મરજીથી પોતાને ત્યાં આવે એ કોને ન ગમે?

નારદ મુનિ એ ખેડૂતને ત્યાં રહ્યા અને એ આખો દિવસ શું કરે છે તે જોવા લાગ્યા. ખેડૂત આખો દિવસ ખેતરમાં સખત મહેનત કરતો હતો; બે વખત સાદો ખોરાક ખાતો હતો અને રાતે કામનો થાક ઉતારવા ઘસઘસાટ ઊંઘતો હતો. મુનિએ ખાસ તો એ જોયું કે, તે ભગવાનનું નામ કેટલી વાર લે છે. ખેડૂત સવારે ઊઠતી વખતે અને રાતે સૂતી વખતે 'રામ' બસ એટલું જ બોલતો.

નારદ મુનિને થયું: 'આ ખેડૂત આખા દિવસમાં બે જ વાર હરિનું નામ લે છે અને બાકીનો વખત પોતાના કામમાં રચ્યોપચ્યો રહે છે. એ ઉપરથી એને મોટો ભક્ત શી રીતે કહેવાય? એવાનાં દર્શન કરવાથી મારા જેવાને શો લાભ?'

આમ વિચારી મુનિ પાછા વૈકુંઠ ગયા. વિષ્ણુ ભગવાને કહ્યું: "કેમ નારદજી, મારા પ્રિય ભક્તનાં દર્શન કરી આવ્યા કે?"

નારદ મુનિ જરા ધૂંધવાઈને બોલ્યા: "ભગવાન, તમે પણ ખરા છો! એ તો સૂતી વેળાએ અને ઊઠતી

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
વેળાએ એમ બે વાર જ તમારું નામ લે છે. એવામાં મોટું ભક્તપણું શું છે?"

વિષ્ણુ ભગવાન બોલ્યા: "નારદજી, તમે ભૂલો છો. તે ખેડૂત દિવસમાં બે જ વાર મારું નામ લે છે, પણ તે સાચા પ્રેમથી લે છે. એટલે તેની અસર આખો દિવસ ટકી રહે છે. વળી તે આખો દિવસ ખેતરમાં સખત મહેનત કરે છે, તેથી ઘણા લોકોનું ભરણપોષણ તેના આધારે થાય છે. આખો દિવસ કામમાં રોકાયેલો રહે છે તોયે, હું કેટલાંય વરસથી જોતો આવ્યો છું કે, તે મારું દિવસમાં બે વાર પ્રેમથી નામ લેવાનું કદી ચૂક્યો નથી. જ્યારે તમે મારું સતત નામસ્મરણ કરો છો. પરંતુ એમાંથી નમ્રતા અને ભક્તિભાવ કેળવવાને બદલે તમે તો અભિમાની બની ગયા! તમે જ કહો, તમારું સતત નામસ્મરણ તમારા અભિમાનને પોષનારું નથી બન્યું? તો પછી પેલા મહેનતુ ખેડૂતનું પ્રેમભાવપૂર્વકનું ફક્ત બે જ વારનું નામસ્મરણ તમારા કરતાં ચડે કે નહીં?"

ભગવાનનું બોલવું સાંભળી નારદ મુનિને સાચી વસ્તુ સમજાઈ. તે ભગવાનને લજ્જાપૂર્વક નમીને બોલ્યા: "ભગવાન, ક્ષમા કરજો. તમારા એ ભક્તનો ભક્તિભાવ મારા કરતાં ચડે. મારું અભિમાન મિથ્યા હતું!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૪૫

ક્ષમા

ઇટલીની રાણી કૅથેરિનનો સ્વભાવ ખૂબ જ આકરો અને ક્રોધીલો હતો. દરેક જણ તેના ગુસ્સાથી ડરતું હતું. એના ગુસ્સાનો કોઈ ભોગ બને તો તેનું આવી જ બનતું.

એક વાર એવું બન્યું કે, બે સૈનિકો કૅથેરિનની વિરુદ્ધમાં વાતચીત કરતા હતા. તે જ વેળાએ પડદાની બીજી બાજુએ કૅથેરિન અને તેના પ્રધાનો ઊભા હતા. આ વાતની પેલા સૈનિકોને ખબર નહોતી!

સૈનિકોની આવી વિરુદ્ધ વાત સાંભળીને એક પ્રધાને રાણીને કહ્યું: "રાણીસાહેબ, આપનો હુકમ હોય તો આ નિમકહરામ સૈનિકોને આવું બોલવા બદલ હમણાં ને હમણાં ઠાર કરીએ."

પરંતુ રાણી કૅથેરિન બોલી: "ના, ના; એવું કરશો મા! મને એમના પર ગુસ્સો ચડ્યો છે ખરો; પરંતુ મારી આખી જિંદગી દરમિયાન મેં એક વાર ક્રોધને જીત્યો હતો એટલું કહેવાનું તો મારે સારુ ભવિષ્યને માટે રહેવા દો!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૪૬

એક જીવનદષ્ટિ

જ્યૉર્જ વૉશિંગ્ટનની નેતાગીરી હેઠળ અમેરિકા દેશે પોતાની આઝાદી મેળવી હતી. જ્યૉર્જ વૉશિંગ્ટન એમના ઉચ્ચ આદર્શશીલ જીવન માટે આદરપાત્ર સ્થાને વિરાજે છે. એમણે પોતાના જીવનને માર્ગદર્શકરૂપ બને એવાં જીવનસૂત્રો ઘડીને પોતાની દૃષ્ટિ સમીપ હંમેશાં રાખ્યાં હતાં.

જ્યૉર્જ વૉશિંગ્ટને પોતાની તલવારના મ્યાનની બંને બાજુએ બે સૂત્રો કોતરાવ્યાં હતાં :—

૧. સત્ય આચર.

૨. કોઈથી ભય પામતો નહીં.

વળી તેમણે પોતાના જીવન-વ્યવહારને સરળ બનાવે એવાં અઢાર સૂત્રો રચ્યાં હતાં :—

૧. પ્રત્યેક કાર્ય હાજર રહેલી વ્યક્તિઓ પ્રત્યે આદર દર્શાવીને કરવું.

૨. ખુશામતખોર કદી બનવું નહીં; જેને રમવું ન ગમતું ન હોય તેની સાથે રમવું નહીં.

૩. બધાની સાથે મંડળીમાં બેઠા હોઈએ ત્યારે છાપું કે પુસ્તક વાંચવું નહીં.

૪. કોઈ લખવા બેઠું હોય તો તેના કાગળ પાસે કે પુસ્તક પાસે જવું નહીં.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૫. ચહેરો હંમેશાં હસમુખો રાખવો; પરંતુ કોઈ ગંભીર પ્રસંગ વખતે ગંભીરતા ધારણ કરવી.

૬. બીજાની સાથે કામની વાતો ટૂંકામાં પતાવવી. નિરર્થક લંબાણ ન કરવું.

૭. બીજાને પહેલાં બોલવા દેવું એ સારી રીતભાતની નિશાની છે.

૮. કોઈ વ્યક્તિ પોતાનાથી બનતું કરી છૂટી હોય તોયે તેને સફળતા ન મળે તો તેને ઠપકો ન આપવો.

૯. કોઈની સલાહ સૂચનાનો આભારપૂર્વક સ્વીકાર કરવો.

૧૦. કોઈને વિશે નુકસાનકારક ખોટા ગપાટા સાંભળીએ તો એકદમ માની લેવા નહીં.

૧૧. કપડાં હંમેશાં સાદાં પહેરવાં અને પોતાની સ્થિતિને છાજે એવાં પહેરવાં.

૧૨. મોરની પેઠે પોતાની જાતને નિહાળીને ફુલાવું નહીં.

૧૩. ખરાબ સોબતમાં રહેવા કરતાં એકલા રહેવું વધારે સારું.

૧૪. કોઈની સાથે વાતચીત કરીએ તો તે ઈર્ષા અને દ્વેષથી મુક્ત રાખવી.

૧૫. આપણા કોઈ મિત્રને બીજાની કોઈ છૂપી વાત શોધી કાઢવા માટે કદી દબાણ કરવું નહીં.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧૬. કોઈને ગમ્મતમાં મજા ન પડતી હોય તો તે ઠેકાણે ગમ્મત કરવી નહીં.

૧૭. બીજાના દોષ જોવા નહીં.

૧૮. કોઈ બોલતું હોય ત્યારે તેની વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવી.

૪૭

સુખી કોણ?

ઘણા જૂના સમયમાં યુરોપમાં આવેલા ગ્રીસ દેશમાં જાણીતા થયેલા સાત ડાહ્યા પુરુષોમાં સોલનને ગણવામાં આવે છે. તેના જીવનની એક વાત જાણીતી છે.

એક વાર સોલન લીડિયાના રાજા ક્રીસસને મળવા ગયો હતો. ક્રીસસ ભારે ધનવાન હતો. ક્રીસસને પોતાની સમૃદ્ધિ પરદેશથી આવતા લોકોને બતાવવાની ખૂબ હોંશ હતી. તેથી તેણે સોલનને પોતાની અમાપ સમૃદ્ધિ બતાવીને પૂછ્યું : "બોલો, મારા કરતાં વધારે સુખિયો માણસ તમે બીજે ક્યાંય જોયો છે ખરો ?"

સોલને શાંત અવાજે કહ્યું : "રાજાજી, મેં એથેન્સ પાસેના એક નાનકડા ગામમાં એક ખેડૂત જોયો હતો. તે મને ઘણો સુખી જણાયો છે."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

સોલનનું આવું બોલવું સાંભળી ક્રીસસ જરા ડઘાઈ ગયો. સોલન જેવા ડાહ્યા માણસને મોઢે પોતાની અપાર સંપત્તિનાં તેને તો વખાણ સાંભળવાં હતાં! તેણે પૂછ્યું: "એ ખેડૂત પાસે એવું તે શું હતું?"

સોલને કહ્યું: "નાનકડું ખેતર, સુશીલ ધર્મપત્ની અને સ્નેહાળ બાળકો હતાં. તે હતો તો ગરીબ; પરંતુ મહેનત કરીને કુટુંબનું ગુજરાન કરી શકતો હતો. એક વાર દેશનું રક્ષણ કરવા તે યુદ્ધમાં ગયો અને મરાયો. તેના પડોશીઓ આજેય તેને વારે વારે યાદ કરે છે."

ક્રીસસે જરા અણગમા સાથે કહ્યું: "એમાં શી મોટી નવાઈ? બોલો, તમે બીજો કોઈ સુખી માણસ જોયો છે ખરો?"

સોલન બોલ્યો: "જી હા. મેં બે ભાઈઓને જોયા છે. તેમની માએ મંદિરમાં વહેલી સવારે જઈને દેવ-દર્શન કરવાનો નીમ લીધો હતો. એક દિવસે સવારે તપાસ કરતાં જણાયું કે, બળદો રાત્રે ચરવા ચાલ્યા ગયા છે. તેમને એકદમ શોધી કાઢવાનું મુશ્કેલ હતું; પરંતુ માને મંદિરે તો લઈ જવી જ જોઈએ. એટલે બંને છોકરાઓએ માને ગાડામાં બેસાડી અને ગાડાને તેઓ પોતે ખેંચી ગયા. માએ પ્રસન્ન થઈને તેમને આશિષ આપી. ગામ-લોકો પણ આ જોઈને શાબાશી આપવા લાગ્યા. પરંતુ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તે જ રાત્રે એ બંને ભાઈઓ અકસ્માત અવસાન પામ્યા. એમને હું સુખી કહું છું."

છેવટે અકળાઈને ક્રીસસે કહ્યું: "તો પછી મારા વિષે તમે શું કહેવા માગો છો? હું સુખી કહેવાઉં કે નહીં?"

સોલન સ્વસ્થતાથી બોલ્યો: "રાજાજી, અમે ગ્રીક લોકો, જ્યાં સુધી માણસ જીવતો હોય છે ત્યાં સુધી, એ સુખી કહેવાય કે નહીં, એ વિષે અભિપ્રાય બાંધતા નથી. હે રાજા, રાજપાટ અને એશઆરામ કોઈનાં રહ્યાં છે? એ તો આજે છે અને કાલે નથી! કઈ ઘડીએ માણસ પર એનાં અગાઉનાં સઘળાં સુખોને ભુલાવી દે તેવું દુઃખ નહીં આવી પડે, એ શી રીતે કહેવાય?"

૪૮

સંતનો સમાગમ

એક વાર નારદ મુનિ વિષ્ણુ ભગવાન પાસે જઈને પૂછવા લાગ્યા: "ભગવન્, સંતનો સમાગમ કરવાથી શો લાભ થાય છે, એ વિષે મને કહો."

વિષ્ણુ ભગવાન બોલ્યા: "નારદજી, તમે ગંગાજીને કિનારે રહેતા એક કીડા પાસે જાઓ. એ તમને આ સવાલનો જવાબ આપશે." એમ કહીને ભગવાને એ કીડો ક્યાં રહે છે એ બતાવ્યું.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

નારદજી પેલા કીડા પાસે જઈને બોલ્યા : "ભાઈ, હું વૈકુંઠથી આવું છું. વિષ્ણુ ભગવાને કહ્યું છે કે, તમે મારા પ્રશ્નનો જવાબ આપી શકશો; એટલે હું તમારી પાસે આવ્યો છું. કૃપા કરીને મને કહો કે, સંતનો સમાગમ કરવાથી શો લાભ થાય છે?"

નારદજીનો પ્રશ્ન સાંભળી કીડાએ તેમના તરફ ઊંચી ડોક કરીને જોયું, ત્યાં તો કીડાના પ્રાણ નીકળી ગયા!

કીડાને આમ એકાએક મરણ પામેલો જોઈને નારદજી ગભરાઈ ગયા. તેમને થયું, 'મને જોવાથી કીડાને આમ કેમ થઈ ગયું? શું મારું દર્શન આટલું અમંગળ છે?'

નારદજી તો ત્યાંથી તરત જ ચાલ્યા ગયા. તે પાછા વૈકુંઠ પણ ન ગયા. રખેને, ભગવાન આ પ્રશ્ન અંગે પૂછપરછ કરે!

આમ ત્રણ ચાર વર્ષ વહી ગયાં. નારદજીને થયું, 'હવે ભગવાન પાસે જવામાં કશો વાંધો નથી. ભગવાનને ફરીને એ જ સવાલ પૂછું. ભગવાન તો મારી તે દિવસની વાત ભૂલી પણ ગયા હશે. ભગવાનને કંઈ ઓછું કામ રહે છે કે મારો તે દિવસનો સવાલ યાદ રાખે?' આમ વિચાર કરીને તે વૈકુંઠ ગયા.

ઘણા દિવસે નારદજીને પધારેલા જોઈ વિષ્ણુ ભગવાન આવકાર આપતા બોલ્યા : "આવો, આવો નારદજી, તમે તો પૃથ્વી પર ખૂબ ખૂબ ફરીને આવ્યા ને! બોલો, શા સમાચાર છે?"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

નારદજી બોલ્યા : "હે અંતર્યામી, ખાસ કશા સમાચાર નથી. પરંતુ મારે આપને એક સવાલ પૂછવો છે. સંતનો સમાગમ કરવાથી શો લાભ થાય છે?"

વિષ્ણુ ભગવાને પૃથ્વી પર રહેતી એક ગાયમાતાને બતાવીને કહ્યું : "નારદજી, તમે જઈને આ પ્રશ્ન ગાયમાતાને પૂછજો. એ તમને એનો ઉત્તર આપશે."

નારદજી પેલી ગાયમાતા પાસે જઈને પૂછવા લાગ્યા : "મૈયા, મારા એક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા કૃપા કરો. સંતનો સમાગમ કરવાથી શો લાભ થાય છે?"

ગાયમાતાએ મોં ઊંચું કરીને નારદજી તરફ જોયું, ત્યાં તો ગાયમાતાનો પણ જીવ નીકળી ગયો અને તે જમીન પર ઢળી પડ્યાં!

ગાયમાતાને આમ મરણ પામેલાં જોઈને નારદજી તો ખૂબ જ ગભરાઈ ગયા. તેમને થયું, 'અરેરે, મને ગૌહત્યાનું પાપ લાગ્યું! શું મારું દર્શન આટલું દુઃખરૂપ થઈ પડ્યું છે?'

તે તો હતાશ બની બધે ભટકવા લાગ્યા. સૌ દેવોને ત્યાં તે જાય, પણ વિષ્ણુ ભગવાન પાસે ન જાય.

આમ કરતાં કરતાં ઘણાં વર્ષો વહી ગયાં. નારદજીને થયું, 'હવે ભગવાન પેલી વાત ભૂલી ગયા હશે. એટલે લાવ, ત્યાં જઈને ફરી મારો સવાલ પૂછું.'

આમ વિચાર કરીને તે વિષ્ણુ ભગવાન પાસે ગયા અને પોતાનો પેલો પ્રશ્ન ફરીને પૂછવા લાગ્યા.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વિષ્ણુ ભગવાને કહ્યું: "નારદજી, તમે મારા એક ભક્ત પાસે જાઓ. એ તમને આ સવાલનો જવાબ આપશે." એમ કહીને તેમણે પેલા ભગતનું ઘર નારદજીને બતાવ્યું.

નારદજી એ સાંભળીને ખમચાઈને બોલ્યા: "ભગવન્, મારે હવે કોઈ પાસે જવું નથી!" એમ કહીને તેમણે બધી વાત ભગવાનને કહી સંભળાવી.

વિષ્ણુ ભગવાન હસતા હસતા બોલ્યા: "અરે નારદજી, ગભરાશો નહીં. તમને કશું પાપ નહીં લાગે. હવે મનમાં કશી શંકા લાવ્યા વિના એ ભગત પાસે જઈ આવો."

નારદજી તો પેલા ભગત પાસે ગયા. ભગતે નારદજીનું ભક્તિભાવપૂર્વક સ્વાગત કર્યું.

નારદજીએ તેમને પૂછ્યું: "ભગતજી, મને એક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપો. સંતનો સમાગમ કરવાથી શો લાભ થાય છે?"

હજી એ બંને જણ વચ્ચે વાતચીત થતી હતી, ત્યાં તો સ્વર્ગમાંથી વિમાન લઈને દેવદૂતો આવી પહોંચ્યા! દેવદૂતો ભગતને કહેવા લાગ્યા: "ભગતજી, ચાલો. અમે તમને સ્વર્ગે લઈ જવા આવ્યા છીએ."

ભગતજી તો રાજી થઈને જવા તૈયાર થયા.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

નારદજી તો આ બધું જોઈને અચંબો પામ્યા. તેમણે તરત જ પેલા ભગતનો હાથ પકડી લઈને પૂછ્યું: "ભગતજી, તમે પહેલાં મને મારા સવાલનો જવાબ આપો. પછી તમારે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો ખુશીથી જજો."

ભગતજી હસતા હસતા બોલ્યા: "નારદજી, આપના પ્રશ્નનો ઉત્તર સાંભળો. હું પહેલાં કીડો હતો. આપ મારી પાસે આવ્યા અને આપની સાથે મારો થોડીક વાર સમાગમ થયો, ત્યાં તો મારો કીડાનો અવતાર પૂરો થયો અને હું ગાયમાતાને રૂપે અવતર્યો. આપ જેવા સંતના સમાગમથી મારો ઉદ્ધાર થયો. ત્યાર બાદ જ્યારે હું પવિત્ર ગાય રૂપે હતો, ત્યારે આપ પાછા કૃપા કરી મારી પાસે આવ્યા. તે આપના સમાગમના પ્રતાપે હું ગાય મટી પવિત્ર કુળમાં માનવ તરીકે જન્મ્યો અને સાધુજીવન જીવવા લાગ્યો. અહીં આવી આપે ફરીને આપના સમાગમનો લાભ મને આપ્યો; તેથી જુઓને, મારે માટે આ સ્વર્ગનું વિમાન આવ્યું! ભગવાન, હવે આપને સંતના સમાગમથી શો લાભ થાય છે એ સમજાયું? સંતનો સમાગમ તો પાવનકારી છે."

એમ કહીને તે ભગત નારદજીનાં ચરણમાં ઢળી પડ્યા. નારદજી પણ ભગવાન પ્રત્યેના ભાવથી ગળગળા બની જઈ બોલી ઊઠ્યા: "હે ભગવાન, આપની લીલા અપરંપાર છે!"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૪૯

દાનાઈ

યુરોપમાં આવેલા સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ પ્રદેશના જિનીવા શહેરમાં એડોર્નો નામનો એક પૈસાદાર માણસ રહેતો હતો. તે ગરીબ લોકો ઉપર અત્યાચાર ગુજારવામાં કશું બાકી રાખતો ન હતો. તે શહેરમાં યુવર્ટો નામનો એક ગરીબ જુવાન રહેતો હતો. તે એક દિવસ ગરીબોનું ઉપરાણું લઈને એડોર્નોની સામે થયો.

એડોર્નો એનું આવું વર્તન ક્યાંથી સાંખે? તેણે પોતાના પૈસાના બળે યુવર્ટોની જે કંઈ થોડી ઘણી માલમિલકત હતી એ બધી જપ્ત કરી દીધી અને યુવર્ટોને આફ્રિકા દેશનિકાલ કરાવ્યો!

યુવર્ટો તો સાહસિક અને હિંમતવાન જુવાન હતો. તે આવી આફતથી જરાયે ડગ્યો નહીં. તેણે આફ્રિકામાં વેપારરોજગાર ખેડી સારી મિલકત ભેગી કરી.

હવે એવું બન્યું કે, એક દિવસ એક ગોરો ગુલામ તેની નજરે પડ્યો. તેણે તપાસ કરી તો જણાયું કે, તે ગોરો ગુલામ બીજું કોઈ નહીં પણ અત્યાચારી એડોર્નોનો પુત્ર હતો! એટલે યુવર્ટો એના માલિક પાસે ગયો અને તેણે એ માલિકને મોટી રકમ આપીને એડોર્નોના પુત્રને

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ગુલામીમાંથી છોડાવ્યો. પછી યુવરાજે તેને કહ્યું : "ભાઈ, હવે રાજીખુશીથી તું તારે દેશ જા. તારો પિતા હવે ઘરડો થયો છે અને ખૂબ અશક્ત પણ થઈ ગયો હશે. એને તારી જરૂર હશે જ. તારા પિતાને મારા પ્રણામ કહેજે."

૫૦

અનાસક્તિ

એક બૌદ્ધ ભિક્ષુ નાનપણમાં ગુરુજીની આજ્ઞાથી વધારે ભણતર માટે દૂરના સ્થળે ગયો. તે ભિક્ષુની માતા ગુરુજી પાસે વારે વારે જઈને પોતાના પુત્રની ખબર પૂછતી અને વિનંતી કરતી : "મારે એને જોવો છે. માટે આપ એને આપની સાથે એક વાર મારે ત્યાં લઈ આવો."

ગુરુજીએ ઘણાં વરસ વીતી ગયાં પછી વિચાર્યું કે, એ ભિક્ષુને એક વખત તેનાં માબાપને મળવા પાછો બોલાવી લાવવો જોઈએ.

એમ વિચારીને તે તેને સ્થાનકે જવા નીકળ્યા. ગંગાતીરે અચાનક એ બંનેનો અધવચ ભેટો થઈ ગયો. ગુરુજીએ તેને કહ્યું : "શિષ્ય, તું તારાં માતપિતાને ગામ જઈ આવ. હું આ તરફ જ હવે થોડો સમય રહેવાનો છું. ત્યાંથી આવીને તું મને અહીં મળજે."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પેલો ભિક્ષુ ગુરુજીની આજ્ઞા અનુસાર ગયો અને ગામના વિહારમાં એક ઓરડીમાં ઊતર્યો.

તે જમાનામાં એવો રિવાજ હતો કે, બૌદ્ધ વિહારમાં ગૃહસ્થ બૌદ્ધ ઉપાસકો ઓરડીઓ બાંધી આપતા અને એ ઓરડીમાં જે ભિક્ષુ આવીને રહે તેનાં ખાવાપીવાની અને વસ્ત્રાદિની વ્યવસ્થા એ ઓરડી જે ગૃહસ્થની હોય તે કરતો.

હવે બન્યું એવું કે, આ જુવાન ભિક્ષુ એના પિતાએ બંધાવેલી ઓરડીમાં ઊતર્યો હતો! એટલે સવારે એના પિતા એની પાસે જ્યારે આવ્યા, ત્યારે ભિક્ષુએ એમને તરત જ ઓળખી લીધા, પરંતુ ભિક્ષુવેશ ધારણ કરેલા પોતાના જુવાન પુત્રને પિતા ઓળખી શક્યા નહીં. પિતાએ ભિક્ષુને કહ્યું: "આપ હવે ત્રણ માસ મારે ત્યાંથી જ ભિક્ષા ગ્રહણ કરજો."

ભિક્ષુએ એ વિનંતીનો સ્વીકાર કર્યો.

આમ એ જુવાન ભિક્ષુ ત્રણ માસ સુધી પોતાનાં માતાપિતાને ત્યાં ભિક્ષા લેવા જતો; પરંતુ એકે વાર તેણે પોતાની ઓળખ તેમને ન આપી.

ત્રણ મહિના બાદ તે પાછો પોતાને સ્થાને જવા નીકળ્યો. રસ્તામાં તે પોતાના ગુરુજીને મળ્યો અને ત્યાંથી આગળ ગયો. ગુરુજી પણ પોતાને સ્થાને પાછા ફર્યા.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

આ તરફ પેલા જુવાન ભિક્ષુની માતા ગુરુ[illegible] ખૂબ આતુરતાથી રાહ જોયા કરતી હતી. ત્રણ ચાર મહિના બાદ ગુરુજીને આવેલા જોઈને તે સામી ગઈ. પરંતુ તેમને એકલા જોઈને તેના મનમાં ફફડાટ થયો, 'રખેને, મારો પુત્ર મરણ તો નહીં પામ્યો હોય?' તેણે રડતાં રડતાં ગુરુજીને પોતાના મનની શંકા કહી.

ગુરુજીએ નવાઈ પામી કહ્યું: "અરે ભલી બાઈ, તારો પુત્ર તારે ત્યાં જ ત્રણ મહિના સુધી ભિક્ષાદિ લેવા આવ્યો હતો! શું તેં એને ન ઓળખ્યો?"

આ સાંભળીને માની આંખમાં આનંદનાં આંસુ ઊભરાઈ આવ્યાં. માતા બોલી: "ધન્ય છે! મારો એ પુત્ર ત્રણ મહિના અહીં રહ્યો અને મારા હાથની રસોઈ રોજ જમ્યો; છતાં તેણે એક દિવસ પણ મને એમ ન કહ્યું કે, હું તારો પુત્ર છું અને તું મારી માતા છે! શો તેનો વૈરાગ્ય! એવા ભિક્ષુઓને મનમાં રાખીને જ ભગવાન બુદ્ધે ઉપદેશો આપ્યા હશે!"

એમ કહીને માતાએ પોતાનો પુત્ર જે દિશામાં ગયો હતો એ દિશામાં પ્રેમ અને આદરપૂર્વક સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા.

GURUKULA KANGRI LIBRARY HARDWAR

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पुस्तकालय, गुरुकुल कांगड़ी विश्वविद्यालय,
हरिद्वार।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

શ્રી મુકુલભાઈનાં અન્ય પુસ્તકો

		નયા પૈસા
બોધક ટીકડીઓ	(સચિત્ર)	૦·૭૫
શીલ અને સદાચાર	(,,)	૦·૩૭
જાણવા જેવી વાતો	(,,)	૦·૩૫
પચાસ પ્રેરક પ્રસંગો		૦·૬૨
ચીન દેશનાં કથાનકો		૦·૬૨
મોટાં માણસોનાં મન	(સચિત્ર)	૦·૫૬
ભક્તરાજ	(,,)	૧·૦૦
પ્રતિભાનું પોત	(,,)	૦·૩૭
માનવજીવનનું ઝવેરાત	(,,)	૦·૩૭
જીવન અને મરણ	(,,)	૦·૩૭
ધર્મ-સંસ્થાપકો	(,,)	૦·૩૭
સંત-સમાગમ	(,,)	૦·૩૭
સંતોની જીવનપ્રસાદી		૦·૩૭
શેખ સાદીની બોધકથાઓ	(સચિત્ર)	૦·૫૦
ભગવાન ઈશુની બોધકથાઓ	(,,)	૦·૪૦
નીતિ અને વ્યવહાર	(,,)	૦·૪૦
બાપુજીની વાતો – ૧		૦·૪૦
शील और सदाचार	(સચિત્ર)	૦·૩૧
जानने जैसी बातें	(,,)	૦·૫૦
बोधक कहानियाँ	(,,)	૦·૮૫
Character and Conduct	(,,)	૦·૩૭
Inspiring Anecdotes	(,,)	૦·૩૭

પ્રાપ્તિસ્થાન
નવજીવન કાર્યાલય
અમદાવાદ-૧૪ : મુંબઈ-૨

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar